

Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Balıkesir University Faculty of Theology

Sahibi / Owner

Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi adına
Prof. Dr. Mehmet Bayyığıt

Yazı İşleri Müdürü/Responsible Manager

Dr. Öğr. Üyesi Lütfü Cengiz

Editörler/Editors in Chief

Doç. Dr. Mehmet Özkan
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Ali Çanakçı

Editör Yardımcıları/Assistant Editors

Dr. Öğr. Üyesi Asem Hamdy Ahmed Abdelghany

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Mehmet Bayyığıt, Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Muhiddin Okumuşlar, Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Çaycı, Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Ejder Okumuş, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman Akkuş, Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Bahçekapılı, Yalova Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Dirik, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Özkan, Balıkesir Üniversitesi
Doç. Dr. Esmâ Sayın, Balıkesir Üniversitesi
Doç. Dr. Y. Emre Gördük, Balıkesir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Demir, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Ali Çanakçı, Balıkesir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Lütfü Cengiz, Balıkesir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Polat, Balıkesir Üniversitesi

Dizgi-Mizanpaj/Layout

Asem Hamdy Ahmed Abdelghany & Mehmet Özkan & Ahmet Ali Çanakçı

Yazışma/Correspondence

Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Dinkçiler Mah. Soma Cad. Altteylül/Balıkesir **Telefon:**
0 266 249 61 79 & **Faks:** 0 266 239 87 46 & **E-posta:** balikesirilahiyatdergisi@gmail.com **Web:**
<http://ilahiyatdergisi.balikesir.edu.tr>, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bauifd>

Baskı Yeri

Erman Ofset Matbaacılık LTD. ŞTİ. - Fevzi Çakmak Mah. Özlem Cad. No: 33/G Karatay/
Konya Tel: 0332 342 01 55 • Sertifika No: 15409

Basım Tarihi

Aralık 2019

Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, yılda iki kez yayınlanan akademik uluslararası hakemli bir dergidir. BAÜİFD'de yayınlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayın dili Türkçe olmakla birlikte diğer dillerde de yazılar yayınlanmaktadır. Yayınlanan yazıların bütün yayın hakları BAÜİFD'ye ait olup yayıncının izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama taşınamaz. Yazıların yayınlanıp yayınlanmamasına derginin yayın kurulu karar verir

Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Balıkesir University Faculty of Theology
ISSN 2149-9969 | e-ISSN 2717-669X
Aralık/ December 2019, 10: 169-247

Hanefi Mezhebi Şerh Edebiyatı
Explanation Literature of the Hanafi Sect

Halis Demir

Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Bilim Dalı
Sivas, Türkiye
Assoc. Prof., Cumhuriyet University, Faculty of Theology,
Department of Islamic Law

e-mail: halisdemir@cumhuriyet.edu.tr

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-4185-6553>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi /Research Article
Geliş Tarihi / Date Received: 03 Kasım 2019 / 03 November 2019
Kabul Tarihi / Date Accepted: 20 Aralık 2019 / 20 December 2019
Yayın Tarihi / Date Published: 30 Aralık 2019 / 30 December 2019
Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/ December

Atıf/Citation: Halis Demir, "Hanefi Mezhebi Şerh Edebiyatı" *Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/10 (Aralık 2019): 169-247

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiştir.
This article has been reviewed by at least two referees.

Web: <http://ilahiyatdergisi.balikesir.edu.tr>, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bauifd>
Mail: balikesirilahiyatdergisi@gmail.com

Copyright © Published by Balıkesir Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Balıkesir University, Faculty of Theology, Balıkesir, Turkey. All rights reserved.

Hanefi Mezhebi Şerh Edebiyatı

Halis Demir

Öz

Hanefi mezhebi fakihlerinin yazdıkları temel eserlere sonraki müellifler tarafından şerhler yazılmıştır. Fıkıh alanında yazılan şerhlerde metinlerde yer alan fikhî meseleler izah edilmiştir. Bunun yanı sıra şerhler; metinlerde yer alan içtihatların delilleri, o içtihada ait tenkitler ve bunlara verilen cevaplar, ilgili meselenin fıkıh usûlündeki dayanağı, sözcük ve dilbilgisi, ilgili hadislerle ilişkin tahliller ve değerlendirmeler gibi birçok konuyu ihtiva etmektedir. Şerhler bize ilim geleneğinin nasıl devam ettiğini de göstermektedir. Bu anlamda bazı şerhlerde asıl metinde geçen fakih'in hayatı, hocaları, ilmi silsilesi ve yaşadığı bölgeler teferruatlı olarak yer almaktadır. Metinler, fetva, kaza ve öğretim faaliyetleri için önemlidir. Şerhler ise mezhep birikiminin bu metinden sonraki dönemlere nakledilmesi gibi bir fonksiyonu da icra etmektedir. Makalemizde önce şerh kavramı ele alınmıştır. Sonra yaygın olarak bilinen Hanefi fıkıh edebiyatındaki temel metinler üzerine yazılan şerh kitapları ve müellifleri tespit edilerek kronolojik olarak sıralanmıştır. Konu usul, furu, kaza, miras ve muhtelif eserler şeklinde ele alınmıştır. Bu şekilde Hanefi mezhebindeki şerh kitaplarının kapsamlı bir listesi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu kanaatimizce fıkıha ilgi duyan her yaştaki insanın çeşitli şekillerde faydalanabileceği bir toplu bilgidir. Bu eserlerin herbiri ile ilgili ayrıntılı bilgilere *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* maddeleri ve *Hanefi Fıkıh Alimleri* kitabı ile ulaşmak mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Literatür, Edebiyat, Şerh, Kaza.

Explanation Literature Of The Hanafi Sect

Abstract

Commentaries were written by subsequent authors to main works which written by authors scribes of Hanafi sect. In the commentary written in the field of fiqh, fiqh matters written in the texts are explained. In addition, commentary, the evidence of the case law contained in the texts, the criticism of that case law and the answers given to them, the basis of the related issues in the Fiqh procedure, vocabulary and grammar, and related Hadith contain many issues. Commentaries also shows us how the tradition of science continues. In this sense, in some commentaries the life of the Faqih, his teachers, the scientific line and the regions in which he lived are detailed. Texts are important for fatwa, qada and teaching activities. The commentaries also carry out a function of transferring the accumulation of sects to periods after this text. The concept of commentary is discussed first in our article. Then, the commentary books and authors written on the basic texts of the widely known Hanafi Fiqh literature were identified and sorted chronologically. The subject has been dealt with in the form of procedure, branches, judgement, heritage and miscellaneous works. Thus, a comprehensive list of commentary books in the Hanafi sect was attempted to be established. In our opinion, this is a collective knowledge that people of all ages who are interested in Fiqh can benefit in various ways. Detailed information about each of these works can be obtained with the articles of the Turkish Religious Foundation Encyclopaedia of Islam and The Book of Hanafi Fiqh Scholars.

Keywords: Fiqh, Literature, Literature, Commentary, Judgement

Giriş

Klasik fıkıh kitapları ve tabakat kitapları içerisinde birçok şerh atıflar yapılmakta; müellifler ve eserleri hakkında bilgilere yer verilmektedir. Fıkıh ilmi ile iştigal edenler için bu bilgiler hem dağınık hem de onlara ulaşılmamaktadır. Bu çalışmada konu ile ilgili literatür kitapları ve kaynak eserler taranmış ve bir liste oluşturulmuştur. Arkasından birçok yerde ayrı ayrı bulunan şerh kitapları ve müellifleri tespit edilmiştir; Şerhler kronolojik olarak sıralanmıştır. Başta fıkıh ilmi ile uğraşan kişiler olmak üzere araştırmacıların bu eserlerin birer listesine kısa zamanda ulaşmaları zordur. Bu çalışma ile bu kolaylık sunulmak istenmiştir. Burada önce üzerine şerh yazılan kitap arkasından şerh yazan müelliflerin tam adları, vefat tarihleri ve şerh olarak bahsi geçen kitapların tam adı kaydedilmiştir. İslam Dünyasında şimdilik elimizdeki verilerle fıkıh kitaplarının üzerinde şerh düzeyinde ne kadar çalışmaya konu oldukları da ortaya çıkmış olacaktır. Giriş mahiyetinde şerh kavramına yer verilmiştir. Şerh yazma geleneği üzerinde çeşitli eleştiri ve küçümseme ifadelerine rağmen önemi inkar edilemeyecek bir faaliyettir. Bu sebeple konunun ilim ve kültür mirasımız bakımından önemine dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Bu çalışma fıkıh kitaplarının şerhlerini değerlendirme konusunda başlangıç çalışmalarından birisi olarak da düşünülebilir.

1. Şerhin Tanımı ve Mahiyeti

Arapça (ş-r-h) kökünden gelen şerh, sözlüklerde “açma, yarma, ayırma”,¹ “keşfetmek ve beyan etmek”,² fehm eylemek”, keşif, açıklama ve beyan etmek gibi anlamlara gelmektedir.³ Şerh sözlü veya

¹ Şemseddin Sami, *Kamus-i Türki* (İstanbul: Alfa Yayınları, 1998), 773.

² Mustafa Karahisarî, *Ahter-î Kebir* (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1310), 1: 434.

³ İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, thk. Amir Ahmed Haydar (Beyrut: Daru'Kütübi'l-İlmiyye, 2009), 3: 328.

yazılı olarak yapılmış olan açıklamalara şerh denir. Şerhlerde meşhur muhtasar metinlerdeki ifadeler açıklanmış, eksik bırakılan hususlar tamamlanmış, hatalara işaret edilmiş veya örnekler çoğaltılmıştır.⁴ Yani metin çevresinde yapılan her türlü izah etme, kapalı hususları giderme, tahlil etme, düzenleme, itirazlar, tenkitler, tashih vb. çalışmalarla ifadeleri daha anlaşılır hale getirme, tasnif etme, dönemle irtibatlandırma, tamamlama gibi çalışmalara *şerh* denir.⁵ Şerh meselesini sağlıklı ve yerinde görebilmek için “metin” ve “kitap” merkezli anlama ve tahlil çabalarının hepsini birden hesaba katmak gerekir. Şerhin esas aldığı temel kitap "metin" olarak isimlendirilir.⁶ Şerhler temel eserler, metinler ve bunları geliştirip yaygınlaştıracak çevreler ve ders halkaları ile ortaya çıkmaktadır. Bir metni açmaya, tamamlamaya, ikmal etmeye, tenkit ve tashih etmeye... doğru hareket eden çalışmalara *şerh*, *haşiye*, *talik*, *tafsil*, *tevil*, *izah*, *zeyl*, *tetimme* gibi isimler verilmiştir. Buna karşılık bir metni özetlemeye, fazla bilgilerden arındırmaya, ezberlenebilirlik özelliğini artırmaya, daha sistemli bir hale getirmeye... dönük çalışmalar *ihtisar*, *muhtasar*, *hülasa*, *telhis*, *mülahhas*, *müntehab*, *muktetaf* diye adlandırılmıştır. Bunların bazıları için şerh kelimesi kullanılmaktadır.⁷ Bunları şerh faaliyetinin çeşitli aşamaları olarak da görmek mümkündür. Klasik telif tarzları ve bununla irtibatlı olarak başka eserlerden yapılan iktibas, özet ve nakil biçimleri, kullanılan kaynakların zikredilmesi ve sıralaması, ilk kaynağa ulaşma veya sonraki metinlerden nakletme tarzları gibi

⁴ Sedat Şensoy, “Şerh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38: 508.

⁵ İsmail Kara, *İlim BilmezTarih Hatırlamaz: Şerh ve Haşiye Meselesine Dair Birkaç Not* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2013), 15.

⁶ Eyyüp Said Kaya, “şerh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38: 560-564.

⁷ Tevfik Rüştü Topuzoğlu, “Haşiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16: 419.

teknikler bizim bugün tasnif ettiğimiz, birçok bilginin tarihte farklı seviyede önem taşıdığı, farklı ölçüldüğünü gündeme gelebilecektir.⁸

Semavî kitaplar, dinî, felsefî ve hikemî eserler, kanunlar, siyasî metinler, mevzuat kitapları, şiirler ve nutuklar anlaşılması, korunması, zamana göre uyarlanarak varlıklarının sürdürülmesi için şerh çalışmalarının konusu olmuştur. İlimler, felsefe ve telif türleri tabiatı icabı devamlılığı ve birikimi (*terâküm*) önemsemek zorundadır. Bütün bunlar şerhler, haşiyeler, talikat ve telhisler üzerinden yürütülmektedir.⁹

Şerh mefhumunun ilk kaynağı Kur'an-ı Kerim'dir.¹⁰ Zira Rasûlullah'ın (s.a.s.) Kur'an'ın bazı kelimelerini tefsir etmesi ilk şerh örneklerindedir.¹¹ Tefsîr sözlükte, "kapalı bir şeyin üzerinden perdenin kalkması, belli olması ve keşf gibi manalara gelir. Terim olarak ise nahiv, sarf ve belâgat gibi arapça dil bilimlerinden; nüzul sebepleri, nesh ve muhkem-müteşabih gibi Kur'an ilimlerinden; Senet ve metin gibi hadis ilimlerinden; mantık ve fıkıh gibi usul ilimlerinde faydalanarak Kur'an'ın manalarını açıklama işidir.¹² Bu açıklamanın konumuzla alakası şudur: *şerh* ve *tefsir* icra ettikleri faaliyet aynıdır. Şerh faaliyetinde tefsir ilminin yöntemlerinden faydalanılmaktadır. Ancak tefsir bir ilim dalı olarak Kur'an'a hasredilmiştir. Kur'an-ı Kerim haricindeki metinlerin izahı için ise şerh, hâşiye, hâmiş, ta'likât, telhîs gibi isimlendirmeler kullanılmıştır.¹³

⁸ İsmail Kara, "Unuttuklarını Hatırla!" Şerh ve Haşiye Meselesine Dair Birkaç Not", *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 15/28 (2010/1), 29-30.

⁹ Kara, *Unuttuklarını Hatırla*, 4.

¹⁰ Tunca Kortantamer, "Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 8 (İzmir 1994): 2.

¹¹ Mehmet Efendioğlu, "Şerh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38: 559.

¹² Abdulhamit Birışık, "Tefsir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40: 290.

¹³ Topuzoğlu, "Haşiye", 16: 419; Şensoy, "Şerh", 38: 508.

Şerhler fıkıh edebiyatının gelişmesinde etkili olmuştur. Önceki alimlerin kaleme aldığı eserlerden bazılarının şerh edilmesi, fıkıh tarihinin üzerinden geliştiği ve bu tarihî seyre hâkim olan eserleri büyük ölçüde göstermektedir. Fıkıh müktesebatını meydana getiren tarif, delil ve hüküm gibi kavramların müzakere edildiği ve muhtevalarının geliştirildiği temel eserler şerhlerdir.¹⁴

Hermeneutik ve şerh arasında kurulan bazı ilişkiler bize şerh geleneğinin mahiyetini farklı bir açıdan hatırlatırken, nasıl devasa bir miras ile de yüzyüze olduğumuzu hatırlatmaktadır. Hermeneutik, bildirme, haber verme çeviri yapma, açıklama sanatıdır.¹⁵ Yazıyla tespit edilen hayata dair ifadelerin yorumudur. Bir dönemi veya da kültürü doğru okumak, yalnızca metinlerdeki yüzeysel anlamları kavramakla mümkün değildir. Kelimeler dönemin tinsel özelliklerini de yansıtır. Her dönem farklı bir tinsel art alana sahiptir. Bu tarihi ve tinsel art alan edebî eserleri de etkiler. Bir edebiyat eserini doğru anlamının yöntemi devrin art alanını anlamaktan geçer. Zira bir edebiyat eseri tinsel hayatın tekil olgularını ifade eder. Fakat orada ifadesini bulan hayat ideali o dönemin ruhuyla etkileşim hâlinindedir. Bir metni anlamak sahip olduğumuz ön yargılar sayesinde gerçekleşmektedir. Sanat eserinin bir ufku olduğu gibi onu okuyanın da ufku vardır. Yani anlama bir ufuk birleşmesidir.¹⁶

Bir metnin doğru anlaşılmasında; bazen metin, bazen yazar, bazen de dönem ön plana çıkabilmektedir. Şerh eserleri çeşitli şekilde tertip edilmiştir.¹⁷ Her şârihin kendine ait bir şerh üslûbu vardır.¹⁸

¹⁴ Kaya, "Şerh", 38: 560-564.

¹⁵ Hans-George Gadamer, *Hermeneutik*, trc. Doğan Özlem (Hermeneutik Yorumbilgisi Üzerine Yazılar), (İstanbul: 1995), 122-28.

¹⁶ Ömer Özkan, "Hermeneutik ve Klasik Metin Şerhi", *International Journal of Social Science*, 4/1 (Summer 2011), 66.

¹⁷ Tunca Kortantamer, "Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 8 (İzmir: 1994), 2.

¹⁸ Ömür Ceylan, *Tasavvufî Şiir Şerhleri* (İstanbul: 2000), 306.

Burada metnin dili, konusu, şarihlin kişiliği, şerhin yöneldiği okuyucu grubu metne uygulanacak şerh usûlünde rol oynar.¹⁹ Bir netice olarak açıklama veya yeni yorumların ana metinle karşılaştırılması da mümkün hale gelecektir. Şerh yazımı sürecinde âlim yeteneği, birikimi ve döneminin ilmî şartlarına göre metni yorumlar. Şerhlerde aynı esastan hareket edilmesine rağmen, bazen birbirinden çok farklı neticelere varılmıştır. Bazı şerhleri ayrı bir eser olarak görmek mümkündür.²⁰

Hermeneutik yöntem, Batıda doğup Ortaçağdaki Hıristiyanlık ve sonrası dönemlere dek devam etmiştir. Nihayet kutsal mesajını metinlerden dünyevi metinlere doğru geçmiştir. Buna karşılık metin şerhi İslam dünyasında, Kur'ân-ı Kerîm'in kavramak endişesiyle doğan tefsir geleneği etrafında doğup gelişmiştir. Bu anlamda, iki kavram, metinlerin yorumlanması noktasında benzer yaklaşımlar gösterirler. Hermeneutik daire adı verilen anlama çalışmaları; klasik metin şerhlerindeki kelime ve metin tahlilleri ile benzerlikler taşır.²¹

Günümüzde metinler üzerinde yapılan bazı çalışmalar bir telif usulü olan şerhe benzetilmiştir. Bunlar; Metin tespiti, metin tetkiki, metin şerhi, metin izahı, metin tahlili, metin tenkidi, metin çözümlemesi, metin açıklaması, metin eleştirisi gibi kavramlar bazen şerhle aynı anlamda kullanılmıştır. Bunlardan tahlil kavramı bu kelime dil, felsefe, psikoloji alanlarında Batıdan geçen kavramları karşılamak için kullanılmaya başlanmıştır. Tahlil kelimesini daha çok şerhin bir sonraki aşaması olarak değerlendirmek gerekir.²²

Şerhin konusu çeşitli alanlarını alakadar etmektedir. Mesela Ali Nihat Tarlan'a göre metin sanatın bir kolu olan yazılı edebiyat

¹⁹ Yekta Saraç, "Şerhler", *Türk Edebiyatı Tarihi 2* (İstanbul: 2006); 124-125.

²⁰ Hilmi Ziya Ülken, *Türk Tefekkürü Tarihi* (İstanbul: YKY, 2007), 291.

²¹ Özkan, "Hermeneutik ve Klasik Metin Şerhi", 69.

²² Saraç, "Şerhler", 121-122.

ürünüdür. Devirlerinin görüşlerini ve sanat anlayışını yansıtır. Edebi bir metin psikoloji, sosyoloji ve estetik ilimlerin konusudur.²³ Tarlan'a göre bir sanatkar içinde yaşadığı toplumdan habersiz olamaz, yaşananlara kayıtsız kalmaz. Bilinçaltında yaşadığı sosyal ortamın tesirleri vardır, sanatkar dış dünyadan edindiklerini eserine yansıtır. Bu sebeple bir metni anlamak için yazarın zihin ve duygu dünyasının işleyişini kavramalıdır.²⁴ Tarlan'a göre bir şerhi incelerken; önce metni incelemek gerekir (Yapısalcı). Yazarın bilinçaltındakileri ve farkında olmadan yazdıklarını anlamalıdır (Psikanalitik). Çeşitli metinleri inceleyerek müşterek ve farklı özelliklerini tespit etmelidir (Yapısalcı).²⁵

Metinler, onları doğru ve yerinde anlayan kimselerin varlığıyla bir değer kazanırlar. Metinlerin anlaşılması ve sonraki kuşaklar için bu anlaşılabilirliğin, metnin yanı başında kayıt altına alınması, ilmin muhafazası, aktarılması ve sürekliliğinin sağlanması bakımından önemlidir. Zira bir metin, bir gelenek kendi içinde muhafaza edilmiş, bir yandan da ölü metinler topluluğu haline gelmesi önlenmiş olmaktadır.²⁶

Bahsettiğimiz bu durum medreselerde verilen eğitimle izah mümkündür. Medrese eğitiminde öğrenciler belli kitapları okurlarken, okudukları kitapları alt seviyedeki öğrencilere okutur, tekrar ettirirlerdi. ²⁷ Böylece o metin üzerinde vukufiyet kazanırlardı. Bunlardan bazıları, tekrar edici, belletici, müderris olarak bir kitabı uzun yıllar okutmuş olmanın getirdiği birikimle, kitabın mantığını, sistematüğünü, anlaşılmayan noktalarını, inceliklerini kavradı. Sonra

²³ Ali Nihat Tarlan, *Edebiyat Meseleleri* (İstanbul: Ötüken, 1981), 191.

²⁴ Kara, *Unuttuklarını Hatırla*, 7.

²⁵ Tarlan, *Edebiyat Meseleleri*, 11.

²⁶ Beşir Ayvazoğlu, *Aşk Estetiği* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2013), 102.

²⁷ Bkz. George Makdisi, *İslâm'ın Klasik Çağında Din Hukuk Eğitimi*, trc. H. Tuncay Başoğlu (İstanbul: Klasik Yayınları, 2007), 213, 214, 260.

metin üzerine yazdığı şerh, hâşiye, ta'lik türü eserlerle kitabı açıklar, eserin zayıf noktalarını tespit eder, mezhep ve mesleğin prensiplerine uymayan hususlarını tenkit eder ve eksik noktalarına ilavede bulunurlardı.²⁸ Dolayısıyla yazılan eserlerde aktif bir katılımcılık, bir derinlik gündeme gelecektir.

Şerh yazmak tercih sebebi bile olmuştur. Mesela itibarlı medreselere seçilecek üstad adaylarında bulunması gereken şartlar arasında okuttuğu veya okutacağı bir metin için şerh yazma şartı da vardır.²⁹

2. Şerhlerin Bazı Fonksiyonları

Şerhlerin başlıca işlevleri şunlardır:

1. Hükümleri delillendirme. Şerhlerde temel metinde yer alan bazı fikhî hükümlerin şer'i deliller ve mezhep içi istidlâl kaynaklarıyla irtibatı kurulmuştur. Önceden kurulan bazı irtibatlar yeniden düzenlenmiştir. Bu şekilde her bir hükmün ardında yatan mantık, şerhin yazıldığı dönemin tartışmaları yeniden ele alınmaktadır.

2. Metni yeniden ifade etme. Şerhte metnin kaleme alındığı dönemden sonra değişen kavram, tasnif, üslûb ve kelimenin kullanımına göre metnin ifadeleri yeniden ele alınmıştır; Metnin okunmaya devamı sağlanmıştır.

3. Metni tenkit etme. Şerhlerde çeşitli ortamlarda okutulan veya üzerinde çalışmalar yapılan metinlere karşı eleştiriler dile getirilmiştir.

4. Metnin terim ve ifadeleri izah. Şerhlerde dil tahlillerinin yapılması, zamirlerin mercii ve cümlelerdeki hazf edilmiş öğeleri

²⁸ Bkz. Suyûtî, Celâleddin, *Nevâhidü'l-ebkâr ve şevâridü'l-efkâr*, thk. Ahmed Hâc Muhammed (Mekke: Câmîatü Ümmi'l-Kurâ, 1424), 1: 13, 14.

²⁹ Bkz. Cevdet Paşa, *Tezâkir*, haz. C. Baysun (Ankara: TTK Yayınları, 1967), 4: 8 vd.

açıklama, başka ilim dallarına ait kavramlar, yaygın kullanılmayan kelimeleri izahı şerhlerde yapılmıştır.³⁰

5. Bilginin güncellenmesi: Şerhlerde bilginin belli bir mekân ve coğrafyaya uyarlanmasıdır. Şerhlerde metinlerin muhtevalarını da aşarak kaleme alındıkları bölgeden kaynaklanan hukuki, ahlaki veya felsefi sorunlara çözüm arayan dinamik bir çabayı yansıtır.³¹ Bu anlamda şerhler metnin yazıldığı tarihin ötesinde yeniden hayata kazandırılması ve yeniden okunmasını ifade eder.³²

6. Şerh türü eserleri okurken başvurulacak metnin konusunu veya problem izah, fonksiyonlardan bir tanesidir. Şerhin yaptığı büyük hizmet, bizzat problem ele alışı ile metni ve dili ilim tâlibi olan okuyucusunu bir üst kademeye yükseltmesi, netice için okuyucuyu teşvik etmesi, hatta zorlamasıdır. Bu şerh ile bir metnin problemini çözen kişi yeni problemler edinmiş olmakla ilimle irtibatı gelişmiş ve kuvvetlenmiş olur.³³

3. Şerhe İhtiyaç Duyulmasının Nedenleri

İslamî ilimlerin kurucu metinleri ve büyük simaları İslam tarihinin belli bir kesiminde ortaya çıkmıştır.³⁴ Bu müellifler; ilmî dirayetleri sebebiyle ince ve derin anlamları veciz bir cümlelerde bir

³⁰ Kaya, "Şerh", 38: 560.

³¹ AtillaArkan, "Klasik Bir Eser Okuyucusu ve Şârih Olarak İbn Rüşd", *Medeniyet ve Klasik* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2007), 246.

³² HasanHanefî, *İslâmî Araştırmalar*, trc. İ. Aydın-A. Durusoy (İstanbul: İnsan Yayınları, 1994), 18; George Makdisi, *Ortaçağda Yüksek Öğretim-İslâm Dünyası ve Hristiyan Batı*, trc. A. H. Çavuşoğlu - H. T. Başoğlu (İstanbul: Gelenek Yayınları, 2004), 197.

³³ Kara, *İlim Bilmez Tarih Hatırlamaz*, 29.

³⁴ Ahmet Davutoğlu, "İslam Düşünce Geleneğinin Temelleri, Oluşum Süreci ve Yeniden Yorumlanması", *Dîvân: İlmî Araştırmalar*, 1(1996): 24; Düccane Cündioğlu, "Çağdaş Tefsir Tarihi Tasavvurunun Kayıp Halkası: Osmanlı Tefsir Mirası", *İslamiyat*, 2/4 (Ekim-Aralık 1999), 59.

araya getirmişlerdir. Sonrakilerden bazıları bu cümleleri şerh yazarak gizli anlamları ortaya çıkarmak istemişlerdir.³⁵

Bazı müellifler kıyasların bazı öncüllerini hafzetmiş, yeterince açık olduklarını düşünerek bazı şartları ihmal etmiş ya da bu şartlar başka bir ilim dalını ilgilendirdiği için açıklamadan geçmiştir. Şârih, hazfedilen konuları ve derecelerini açıklar.³⁶

Mecaz ve ortak anlamlı (eş sesli) kelimelerde olduğu gibi, cümlenin üçüncü bir anlama gelme ihtimali olabilir. Bu durumda şârih, müellifin maksadını ve tercihini açıklar.³⁷

Şu cümleler şerhin bir başka zarif yönünü de bize göstermektedir: Sonraki kuşaklardan biri, meşhur bir âlimin bir yanlışını fark ettiği zaman, delillerle söz konusu yanlış tespit eder, bunu sonrakilere ulaştırmak ister. O âlimin şöhreti ve ilmüne olan güven nedeniyle bir yanlışın yaygınlık kazanması engellenmiş olur.³⁸

Şerhler nesiller arasında geleneğin sürmesi bakımından bir köprü vazifesi görmektedir. Âlimlerin önceki metinleri anlamak, izah etmek, ortasya koyduğu bazı delilleri değerlendirmek, metnin bir kısmını güncel ihtiyaçlara cevap verecek tarzda işlemek, bazılarını yeniden düzenlemek ve nihayet sağlıklı bir şekilde bir sonraki kuşağa aktarmak görevi vardır. Bu noktada şerh, hâşiye, ta'lik, ihtisar gibi yöntemler önem arz etmektedir.³⁹ Şerh üzerinde yapılan çalışmalar, bir metnin yeniden basılması sırasında yapılmış gözden geçirilmesine

³⁵ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, nşr. Kilisli Muallim Rifat Bilge-M. Şerefeddin Yalıtıkaya (İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1362/1942), 1: 36-38.

³⁶ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1: 36-38.

³⁷ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1: 36-38.

³⁸ İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed, *Mukaddime*, thk. Halil Şehhâte (Beyrut: Dârü'l-Fıkr, 1408/1988I), 731, 732; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, I, 35.

³⁹ Kaya, "Şerh", 38: 560.

benzer. Zira şarih bir eserin anlaşılması, hata ve kusurlardan uzak bir seviyeye gelmesi için üzerinde tekrar çalışmaktadır.⁴⁰ Açıkcası şerh yazmanın tek amacı izah değildir. Metnin okuyucular için anlaşılacağı muhtemel noktalarını açıklama, şerh yazmanın alt düzeyidir.⁴¹ Metnin yazarı yanılmış, bir takım bilgileri karıştırmış, konuyla ilgili önemli bazı noktaları dile getirmeyi unutmuş olabilir. Bazı müellifler birçok sebeple konuyu takdim ederken tekrara veya hayata düşebilir. Şarih bu bilgileri itinalı bir okuma ile sadeleştirir, özetler, tekrar bilgileri eserden çıkarır.⁴²

Bir sebep de okuyucunun kendi ilmi seviyesi ile alakalıdır. Her müellif, telif ettiği eserinin anlaşılmasını ister. Bir müellifin ilim ve kavrayış düzeyi, çevresi, kullandığı dil, sanatlar, okuyucunun istidadı, yazdığı bazı hususların anlaşılmasına ya da metinden farklı anlamlar çıkarılmasına sebep olabilir. Zira anlamak, şahsın bilgi birikimi, kavrayış düzeyi; ortama ve olaylara bakış açısına göre değişebilmektedir. Bunun için okurun anladığı ile bazı müelliflerin söylediği arasındaki farkı kaldırmak veya aza indirmek maksadıyla şerh türünde eserler kaleme almışlardır.⁴³

Şarih okuyucuyu eseri anlayabileceği bir seviyeye çıkarmaktadır. Şarih döneminde açık, net ve kolay anlaşılır bir üslup kullanıldığı için bazı konuları izah etmeden geçmiş olabilir. Zamanla bu hususlar konunun anlaşılması için izahı gerektirecek bir duruma gelmiş olabilir. Bazı müellifler çeşitli sebeplerle eserlerinde edebi bir dil kullanabilir. Bu dönemlerinde rekabet, eserin eğitimde kolayca ezberlenebilmesi, dile hakimiyetinin gösterilmesi gibi sebeplerle olabilir. İşte Arapça ve Farsça gibi edebî metindeki anlaşılması güç

⁴⁰ Krş. R. Stephen Humphreys, *İslam Tarih Metodolojisi*, trc. Murtaza Bedir-Fuat Aydın (İstanbul: Litera Yayınları, 2004), 243-244.

⁴¹ Kara, *İlim Bilmez Tarih Hatırlamaz*, 29.

⁴² Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 1:38.

⁴³ Kara, *İlim Bilmez Tarih Hatırlamaz*, 20.

mazmun, mefhum ve edebî sanatların okuyucu tarafından idrak edilebilmesi de şerhde yapılan faaliyetlerdedir. Bu çalışmanın bir neticesi olarak yabancı dil öğrenme metodu olarak da şerhler kullanılabilir. ⁴⁴ Çünkü şerhlerde kelimelerin filolojik açıdan tahlili de yapılmaktadır. ⁴⁵

Muhtasar ve eğitim amaçlı eserler Osmanlı medreselerinde de revaç görmüş, medrese talebelerinin vazgeçemediği temel kaynaklar haline gelmiştir. Bu kaynaklar özet tarzında olduğu için tekrar bunları açıklayan eserlere ihtiyaç duyulmuştur ki bunlar da şerhler ve haşiyeler şeklinde kendisini göstermiştir. ⁴⁶

4. Şerh Geleneğine Yapılan Bazı Tenkitler

Konuyla ilgili çeşitli tenkitler yapılmıştır.

Osmanlı dönemine ait eserlerin, büyük oranda derleme, özetleme, şerh ve hâşiyelerden oluştuğu iddia edilmektedir. Osmanlı ilim ve kültür hayatı, orijinallik ve özgünlükten uzak, gerksiz açıklamalara boğulmuş, taklit ruhunun, ezber ve tekrara dayalı bir anlayışın hâkim olduğu iddiaları da eklenmiştir. ⁴⁷

Bu iddiaların önemli bir sebebi Osmanlı ilim geleneği hakkındaki araştırmaların yetersiz oluşudur. ⁴⁸ Yapılan tenkitlerin bir kısmı ilmî araştırmalara dayanmaktan çok, Batı'nın İslam dünyasıyla girdiği ilişkilerin beraberinde getirdiği siyasal ve ideolojik etkenlere

⁴⁴ Kara, *İlim Bilmez Tarih Hatırlamaz*, 46.

⁴⁵ Naile Ağababa, *Ortaçağ Türk Dil Bilim Adamları* (Van: Ahenk yayınları, 2006), 53.

⁴⁶ Ahmet Kayacık, "Osmanlı Medreselerinde Mantık Eğitimi Üzerine", *İslâmiyat*, II/4 (Ekim-Aralık 1999), 120-21.

⁴⁷ Halil İnalıcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, trc. Ruşen Sezer (İstanbul: YKY, 2012), 181.

⁴⁸ Mesut Kaya, "Osmanlı İlim Geleneğinde Şerh ve Hâşiye Yazıcılığı-Ahmed el-Karamânî'nin Tefsiri/Zemahşerî Şerhi Örneği-", *Marife*, 15/1 (Yaz 2015), 10.

dayanmaktadır. ⁴⁹ Zira şerhlerin anlam, mahiyet ve yöntemleri üzerinde kısmi çalışmalardan öte kuşatıcı, genel ve mahiyetlerini ortaya koyacak çalışmalar henüz yapılabilmiş değildir.

Eleştirilerde zamanla yaşadığımız coğrafyada ortaya çıkan kültür farkı da etken olmuştur. Zira modernleşme döneminde şerhlerin eleştirilere konu edilmesindeki problem, farklı bir coğrafya ve kültür ikliminde gelişen, farklı etkenlerle ortaya çıkan değerler manzumesi ile bir başka coğrafyada üretilen ilim ve kültür ürünlerinin sorgulanmasıdır.⁵⁰

Şerh yönteminin mantığı “aidiyet-meşruiyet” meselesi ile yakından alakalıdır. İslam geleneğinde, Batılı anlamda “bireyin kendi kendine var olma değil, insanın kendini bir mezhebe, bir ekole ait görmesi ve o sistem içinde bir bilgi, değer, sanat eseri üretmesi esastır. Eğitim-öğretim faaliyeti, hoca-talebe ilişkisiyle yürütülür. Kitap teliflerinde bu hoca-talebe münasebeti korunur. Şerh yazımı mesleğin üstatlarına duyulan saygının da bir ifadesidir. Bu, bir metin üzerine yapılan bir çalışma olması yönüyle, esere bir kıymet ve meşruiyet kazandırmaktadır. Öğrenci bir dersi, bir ilmi ve bir kitabı okurken üstadından veya başka kaynaklardan aldığı notları düzenlemesi, yer yer hocasının görüşlerini tenkit etmiş ve tadil etmiştir. Bunlar şerh faaliyetinin bir yönüdür.⁵¹

Birçok şerh ve haşiyede yer alan; “alim bir dostumun/talebelerimin/bu kitabı okuyanların/ meslektaşımın/devlet adamının... bu kitabın konularını açmam, zor yerlerini izah etmem, kavramları tarif etmem yönündeki isteklerini yerine getirmek için bu

⁴⁹ Bk. Kâtip Çelebi, *İrşâdü'l-hayârân*, nşr. Bilal Yurtoğlu (Ankara: AKM, 2001), 37, 38, 103.

⁵⁰ İhsan Fazlıoğlu, *Türkiye'de/Türkçede Felsefe Üzerine Konuşmalar*, ed. M. Cüneyt Kaya (İstanbul: Küre Yayınları, 2010), 204.

⁵¹ Bkz. Makdisi, *Ortaçağda Yüksek Öğretim*, 182-187.

eseri yazdım” şeklindeki sözler, şerhlerle eğitim süreçleri, hoca-öğrenci ilişkileri ve ilim meclisleri arasındaki irtibatı ortaya koymaktadır.⁵² Yine bu aidiyetin bir neticesi olarak bir eser telif etme kudret ve dirayetine sahip olan bazı müelliflerin, ilim ve düşüncelerinişerh adı altında sergiledikleri; bunu da bir nakısa olarak addetmedikleri görülür.⁵³

Şerh geleneği ilmî yetersizlikler, şahsî zaafılar, kültür ve medeniyetin tıkanması, Osmanlı devletinin gerilemesi ve çökmesiyle irtibatlı olarak açıklanmaktadır. Bu tenkitler incelikli çalışmalar neticesi varılmış kanaatler midir? Bu tür iddiaları destekleyen ilmi veriler var mıdır? Fakat bu tartışmalar içerisinde kaybolan husus ise şudur. İlim, kültür ve irfan bir miras ve zemin üzerinde inşa edilebilir. Bu yolla anlam kazanabilir.⁵⁴ Zengin bir mirası genel, şahsi ve kısmi haklılık payı ile hafife almak akıl karı olmasa gerektir.

XIX ve XX. yüzyılda yetersizlik fikri üzerinden medreselere, Osmanlı ulemasına, yazılan eserlere, ders kitaplarına, eğitim yöntemine ve bunlarla bir şekilde alakalı olarak tarikatlara tenkitler yöneltilmiştir.⁵⁵ Şerhler için de tenkitleri eşzamanlı ve aynı şekilde sürdürülmesi ilginçtir. Bunun vahim bir sonucu şudur: Türklerin İslam tarihi içindeki yerleri, İslam tarihine müdahaleleri ihmal edilmiş olmaktadır. Bir başka ifade ile şerh edebiyatı da kullanılarak İslam ilim

⁵² Kara, *Unuttuklarımı Hatırla*, 66.

⁵³ Kaya, Osmanlı İlim Geleneğinde Şerh ve Hâşiye Yazıcılığı-Ahmed el-Karamânî'nin Tefsiri / Zemahşerî Şerhi Örneği-”, 30.

⁵⁴ Kara, *Unuttuklarımı Hatırla*, 68.

⁵⁵ bk. İsmail Kara, “Çağdaş Türk Düşüncesinde Bir Tenkit/Tasfiye Alanı Olarak Tasavvuf ve Tarikatlar”, *Din İle Modernleşme Arasında Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2014), 358-85.

ve kültür mirasının tasfiyesi müslüman Türklerin tarihten tasfiyesi ile paralel yürütülmüştür.⁵⁶

Neticede bugün şerh edebiyatının yeterince dikkate alınmamış; bunların ihtiva ettikleri kronolojik malzeme ve bilgiler değerlendirmemiştir.⁵⁷

Şerh geleneği zayıf, faydasız, iddiasız ve olumsuz bir çalışma alan olarak görülmektedir. Bu yaklaşımın bir sebebi de şudur: Bazı aydınlar Osmanlı Devletinde askerî mağlubiyetlerin sebepleri ve kendileriyle Batı arasındaki mesafe üzerine çözüm ararken bazı islahat süreçleri başlatmışlardır. Bu noktada kendilerine karşı kurulmuş olan batı hayranı bir dilin ideolojik hükümlerini, ilmi veya siyasî iddialarını benimsemişlerdir. Bu hengamede muazzam bir birikim olarak şerh edebiyatı da yerinden olmuştur.⁵⁸

Osmanlı devletinin gerileme dönemi için yapılan tahlillerden biri özetle şöyledir: Önceki dönemlerde uzun metinler özetlenmiştir (*ih̄tisar*). Fakat gerileme ve duraklama dönemde ihtisar marifet olarak kabul edilmiştir. Hatta bir kelime ile anlatılacak hükmün iki kelime ile anlatılması hata sayılmıştır. Bu düşünce, adeta bilmece özelliği almış eserlerin doğmasına neden olmuştur. Daha sonra anlayamayan metinlere şerhler yazılmış, arkasından şerhleri haşiye ve ta'lik tarzı eserler takip etmiştir. Bu yöntem öğrencinin eserin ruhu ve manasından lafzına ve şekline yönelmesine sebep olmuştur.⁵⁹

⁵⁶ Bkz. Düccane Cündioğlu, "Çağdaş Tefsir Tarihi Tasavvurunun Kayıp Halkası: Osmanlı Tefsir Mirası", *İslamiyat*, 2/4 (Ekim-Aralık 1999), 51-73.

⁵⁷ Kara, *Unuttuklarını Hatırla*, 29.

⁵⁸ Kara, *Unuttuklarını Hatırla*, 34.

⁵⁹ Bkz. Recep Cici, *Osmanlı Dönemi İslam Hukuku Çalışmaları-Kuruluştan Fatih Devrinin Sonuna Kadar* (Bursa:Arasta Yayınları, 2001), 357-393. Burada şu bilgi bulunmaktadır. 150 eserden sadece 3'ü ihtisardır. 30 metin, 44 şerh, 41 haşiye, 3 talik, 26 risale, 3 tercüme eser tespit edilmiştir. XVII. yüzyıla ait bir döküm için bkz. Fahri Unan, "Osmanlı Medreselerinde İlmî Verimi ve İlim Anlayışını Etkileyen

Bir şerh için tenkit sadedinde sayılan bu noktalar aslında eserin mantığı ve telif anlayışı içinde müsbet hususlardır. Çünkü şerh yazımı aynı zamanda kuşaklar arasındaki kültür ve bilgi seviyesinin çeşitli sebeplerle farklılaştığını da göstermektedir.

5. Hanefi Fıkında Şerhi Olan Eserler

Üzerine şerh yazılan eserleri ve şerhlerinin yazma veya matbu olarak isimleri bilinenleri usûl, furû, kaza ve feraiz kitabı olarak haklarında ayrıntılı bilgi vermeksizin kaydettik. Amacımız genel bir şerh haritası çıkarabilmektir. Birden çok metin veya şerhde adı geçen müellifin meşhur ismi kısaca yazılmıştır.

5 1. Fıkıh Usûlü Eserleri

Başlık şeklinde verdiğimiz eserler asıl, kitap veya muhtasar şeklinde ifade edilebilecek temel kitaplardır. Altlarında verilen eserler onlara yazılan şerhlerdir. Bazı müelliflerin vefatı veya yazılan şerh tesbit edilememişse bu da prantez içerisinde soru işareti içerisinde belirtilmiştir. Yazmaları belirtilmiş, baskıları varsa o da prantez içerisinde verilmiştir.

5.1.1. Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs'ın (ö. 370/981) eseri *Şerhu Muhtasari'l-Kerhî* üzerine yazılan şerhler:

Kudûrî (ö. 428/973), İsbîcâbî (ö. 535/1140), Kirmânî'nin (ö. 543/1149) bu esere şerh yazdıkları kayıtlıdır.⁶⁰

5.1.2. Hasan Ali b. Muhammed el-Pezdevî'nin (ö. 482/1089) eseri *Kenzü'l-vusûl ilâ ma'rifeti'l-usûl* üzerine yazılan bazı şerhler:

Âmiller", *Türkiye Günlüğü*, 58 (Kasım-Aralık 1999), 97; Fahri Unan, *Kuruluşundan Günümüze Fatih Külliyesi* (Ankara: TTK, 2003), 360-380: 118 eserden 32'si (%27.1) telif, 86'sı (%72.9) şerh, 2 tanesi ise haşiyedir.

⁶⁰ Mevlüt Güngör, "Cessâs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7: 427-428; Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 44-45.

1) Hüseyin b. Alî b. Haccâc es-Sıġnâkî (ö. 714/1314); *el-Kâfi fi şerhi Usûli'l-Pezdevî*,⁶¹

2) Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed el-Buhârî (ö.730/1330); *Keşfü'l-esrâr 'an Usûli Fahri'l-İslâm Pezdevî* (Kahire: 1307; İstanbul 1307-1308).

3) Muhammed b. Muhammed el-Kâkî (ö. 749/1348); *Beyanü'l-vusûl fi şerhi'l-usûli'l Pezdevî*, (Murad Molla Ktp. Murad Molla, nr. 669).⁶²

4) Emîr Kâtib b. Emîr Ömer b. Emîr Gâzî İtkânî (ö. 758/1357); *eş-Şâmil fi şerhi Usûli'l-Pezdevî* (Süleymaniye Ktp. Cârullah Efendi, nr. 485).

5) Ahmed el-Bâbertî (ö. 786/1384); *et-Takrîr fi şerhi Usûli'l-Pezdevî* (Süleymaniye Ktp. Cârullah Efendi, nr. 495).

6) Ömer b. Abdülmühsin el-Erzincânî (ö. 743/1342-3); *Şerhu Usûli'l-Pezdevî* (Edirne Selimiye Ktp. nr. 550).⁶³

7) Alâeddin Ali b. Muhammed Musannifek (ö. 875/1470); *et-Tahrîr fi şerhi'l-Usûl*, (Süleymaniye Ktp. Fâtih, nr. 1324).

8) Muhammed b. Ferâmuz Molla Hüsrev (ö. 885/1480); *Şerhu Usûli'l-Pezdevî* (Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1141).⁶⁴

⁶¹ Thk. ve nşr, Fahreddin Seyyid Muhammed Kânit (Riyad: Medine İslâm Üniversitesi, 422/2001); Rahmi Yaran, " Sıġnâkî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37: 164-166; Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 126.

⁶² Hüseyin Kayapınar, "Kâkî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24: 216; Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 135.

⁶³ Eser *et-Tekmile Şerhu Usuli'l-Pezdevî* adıyla da anılmaktadır (Süleymaniye Ktp. Cârullah Efendi, nr. 492, 493).

⁶⁴ Ferhat Koca, "Molla Hüsrev", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 252-254; Ferhat Koca, "Mirâtü'l-Usûl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 148.

9) Ebü'l-Müntehâ Ahmed b. Mehmed Manisavî (?); *Şerhu Usûli'l-Pezdevî* (Antalya Elmalı İlçe Halk Ktp. TÜYATOK, nr. 70).

5.1.3. Kirmânî'nin (ö.543/1149) *et-Tecridü'r-Rüknî* Adlı eseri Üzerine Yazılan Şerh:

1) Abdülğafur b. Lokman el Kerderî (ö. 562/1166); *el-Müfid ve'l-Mezid*.⁶⁵

5.1.4. Muhammed b. Yusuf b. Muhammed *es-Semerkandî*'nin (ö. 556/1161) eseri *en-Nafi* Üzerine Yazılan Bazı Şerhler:

1) Hamidüddin Ali b. Muhammed ed-Darîr (ö. 666/1268); *Şerhu'n-Nafi* (Süleymaniye ktp. Şehit Ali paşa, nr. 858).⁶⁶

2) Hafızuddin en-Nesefî (ö. 710/1310); *el-Müstevfâ*.⁶⁷

5.1.5. Muhammed b. Muhammed b. Ömer Ahsikesî'nin (ö. 644/1247) eseri *el-Müntehab fi Usûli'l-Mezheb'i* üzerine yazılan bazı şerhler:

1) Hüseyin b. Ali es-Sıgnâkî (ö. 714/1314); *el-Vâfi Şerhu Muntahabi'l-Ahsikesî*.⁶⁸

2) Abdülaziz b. Ahmed b. Muhammed el-Buhârî (ö.730/1330); *Gayetü't-tahkîk*.⁶⁹

⁶⁵ Muhyiddin Abdulkadir b. Muhammed Kureşî, *el-Cevâhiri'l-mudîyye* (Cize: Hicr li't-Tibaa ve'n-Neşr, 1993); 3: 409; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 219-220; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 76-77.

⁶⁶ Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 76-77.

⁶⁷ Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 76-77.

⁶⁸ Kureşî, *el-Cevâhiri'l-mudîyye*, 2: 114-116; Zeyneddin Kâsım b. Kutluboğa Es-Sûdâni İbn Kutluboğa, *Tâcü't-Terâcim*, nşr. Muhammed Hayr Ramazan Yûsuf (Dimaşk: Darü'l-Kalem,1413/1992),.25; Muhammed Abdülhay b. Muhammed Abdilhalîm Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fi terâcimi'l-hanefiyye* (Beyrut: Dâru'l-erkâm, 1998); 62; Hayreddin Zirikli, *el-İlâm kâmus-ı terâcim* (Beyrut: Dâru'l-ilmî'l-melayin, 2002); 2: 268; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin* (Beyrut: Müessesetü'r-risale, 1993); 4: 28; Yaran, "Sıgnâkî", 37: 164-166; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 26.

3) İtkânî (ö. 758/1357); *et-Tebyîn* (Süleymaniye Ktp. Cârullah Efendi, nr. 508).⁷⁰

4) Eyyûbîzâde Mustafa (ö. 1119/1707); *Muhtecebü'l-husûl fi şerhi Müntehabi'l-usûl*.⁷¹

5.1.6. Habbâzî'nin (ö. 691/1292) Eseri *el-Muğnî fi usûli'l-fıkıh* Üzerine Yazılan Bazı Şerhler:

1) Ömer b. Muhammed el-Hucendî el-Habbâzî (ö. 691/1292); (?).⁷²

2) Ahmed b. İbrahim el-Ayıntabî (ö. 767/1367); *Şerhu'l-muğnî (Fethu'l-mücnî)*.(Süleymaniye Ktp. Fatih, nr. 1380).⁷³

3) Cemalüddin Mahmud b. Ahmed el-Konevî (ö. 770/1369); *el-Münhi fi şerhi'l-muğni fi usuli'l-fıkıh*.⁷⁴

4) Ömer b. İshak el-Hindî el-Gaznevî (ö. 773/1372); *Şerhu'l-muğnî* (Süleymaniye Ktp. Cârullah, nr. 533).⁷⁵

5) Muhammed b. Abdurrahman ez-Zümürüdî (ö. 776/1375); *Şerhu'l-muğnî fi Usûli'l-fıkıh* (Süleymaniye Ktp. Ayasofya, nr. 987).⁷⁶

6) Alâeddin Ali Esved (800/1397), *el-Înâye*. (Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih, nr. 1883)

⁶⁹ Fahrettin Atar, "Abdülazîz el-Buhârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, TDV Yayınları, 1988), 1: 186-187; Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 129.

⁷⁰ Ahmet Akgündüz, "İtkânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23: 464-465; Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 138-139.

⁷¹ Amır Ljubovic, "Eyyûbîzâde Mustafa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*(İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12: 33-34.

⁷² Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 116.

⁷³ Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 144-145.

⁷⁴ Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 147.

⁷⁵ Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 117.

⁷⁶ Saffet Köse "İbnü's-Sâîğ ez-Zümürüdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21: 196-197; Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 151-152.

7) Eyyûbîzâde Mustafa (ö. 1119/1707), Fethu'l-esrâr. (Süleymaniye Ktp. Hâlet Efendi, nr. 146.⁷⁷

5.1.7. Ahmed b. Ali İbnü's-Sââtî'nin (ö. 694/1295) Eseri *el-Bedî'ine* Yazılan Bazı Şerhler:

1) Mahmud b. Abdurrahman el-İsfahânî (ö. 749/1349); *Beyânu müşkili'l-Bedi*.⁷⁸

2) Gaznevî (ö. 773/1372); *Şerhu'l-bedi* (Süleymaniye Ktp. H. Hüsnü Paşa, nr. 531).

3) Abdülhamid b. Mes'ûd İbnü'l-hümmam es-Sîvâsî (ö. 861/1457); *Şerhu Bedii'n-nizam*.⁷⁹

4) Muslihuddin Musa et-Tebrizi; (?)

5.1.8. Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî'nin (ö. 710/1310) eseri *Menârü'l-envâr* üzerine yazılan bazı Şerhleri:

1) Ebü'l-Berekât Abdullah b. Ahmed en-Nesefî (ö. 710/1310); *Keşfü'l-esrâr*.⁸⁰

2) Hibetullah b. Ahmed et-Türkistânî (ö. 733/1333); *Tebssiratü'l-esrâr fî şerhi'l-Menâr* (Süleymaniye Ktp. Ayasofya, nr. 2190).

3) Kâkî (ö. 749/1348); *Câmiu'l-esrâr fî şerhi'l-Menâr* (Murad Molla Ktp. Murad Molla, nr. 669).⁸¹

4) Cemâleddin Yûsuf b. Kûmârî Ankaravî (?); *İktibâsü'l-envâr fî şerhi'l-Menâr* (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 757).

⁷⁷ Ljubovic, "Eyyûbîzâde Mustafa", 12: 33-34; Nşr. Sâtiryâ Efendi Zeyn (Mekke: Mekke Ümmülkurâ Üniversitesi, 1986).

⁷⁸ Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 117.

⁷⁹ Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 185.

⁸⁰ Nşr. Beyrut:1406/1986.

⁸¹ Kayapınar, "Kâkî", 24: 216; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 135.

5) Celâleddin Resûl b. Ahmed et-Tabbânî (?); *Şerhu Menâri'l-envâr* (Süleymaniye Ktp. Şehid Ali Paşa, nr. 655).

6) Gaznevî (ö. 773/1372); *Şerhu'l-Menâr fi'l-Usûl*.⁸²

7) Ebü'l-Fezâil Sa' deddin ed-Dihlevî (775/1373); *İfâdatü'l-envâr fi idâeti usûli'l-Menâr* (Süleymaniye Ktp. Serez, nr. 501).

8) Abdullah b. Muhammed b. Ahmed en-Nîsâburî (ö. 776/1375); *Şerhu'l-Menâr* (Süleymaniye Ktp. Laleli, nr. 760).⁸³

9) Abdullah b. Muhammed Cemâleddin Nukrekâr (ö. 776/1374); *Şerhu'l-Menâr* (Süleymaniye Ktp. Lâleli, nr. 760).

10) Muhammed b. Mübarekşah el-Buhârî (ö. 784/1382'den sonra); *Medârü'l-fuhûl fi şerhi Menâri'l-usûl* (Süleymaniye Ktp. Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 302).⁸⁴

11) Mahmud b. Ahmed el-Bâbertî (ö. 786/1384); *el-Envâr fi şerhi'l-Menâr* (Süleymaniye Ktp. Cârullah Efendi, nr. 537).

12) Ali b. Ömer el-Karahisari (ö. 800/1397); *Kunûzu'l-envâr* (Nuruosmaniye Ktp. nr. 1334).⁸⁵

13) Şerefeddin b. Kemal b. Hasan el-Kırîmî(810/1407'de sağ); *Şerhu Menâri'l-envâr* (Beyazıt Devlet Ktp. Bayezid, nr. 1730).

14) Abdüllatif b. Abdülaziz b. Eminüddin İbn Melek (ö. 821/1418); *Şerhu Menâri'l-envâr fi usûli'l-fikh* (İstanbul: 1292).⁸⁶

⁸² Ahmet Akgündüz, "Gaznevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13: 487-488; Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 148-149.

⁸³ Tahsin Özcan, "Nükrekâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 33: 232-233.

⁸⁴ H. Bekir Karlığa, "Muhammed b. Mübarekşah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2005), 33: 559-560.

⁸⁵ Ahmet Özel, "Alâeddin Ali Esved", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2: 319; Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 161-162.

15) Alâeddin Ali b. Mûsâ Koçhisârî (ö. 841/1437); *el-Fevâidü's-şemsiyye li'l-Menâri'l-Hâfızıyye* (Süleymaniye Ktp. Fâtih, nr. 1398).

16) Kara Sinan (ö. 885/1480); *Şerhu Menâri'l-envâr* (Süleymaniye Ktp. Cârullah Efendi, nr. 539).⁸⁷

17) Muhammed Emîn b. Muhammed Üsküdârî (?); *Nazratü'l-enzâr fi şerhi'l-Menâr* (Süleymaniye Ktp. Hasan Hüsnü Paşa, nr. 507).

18) Muhammed b. Cîrbâş b. Abdullah (?); *Mirkâtü'l-efkâr fi şerhi'l-Menâr* (Süleymaniye Ktp. Damad İbrâhim Paşa, nr. 467).

19) Muhammed b. Hüseyin en-Nûşâbâdî (?); *Zübdetü'l-efkâr fi şerhi'l-Menâr* (Süleymaniye Ktp. Damad İbrâhim Paşa, nr. 465).

20) Kasım b. Kutluboğa es-Sudûnî (ö. 879/ 1474); *Şerhu Muhtasari'l-Menâr*.⁸⁸

21) Abdurrahman b. Ebû Bekir (İbnü'l-Aynî) (ö. 893/1488); *Şerhu'l-Menâr*.⁸⁹

22) Abdülali b. Nizamiddin b. Kutbiddin es-Sihalevî (ö. 934/1527); *Tenvirü'l-Menâr şerhu Menâri'l-envâr (Usûl)*.⁹⁰ (Karaçi: 1961).⁹¹

23) Abdülali b. Muhammed el-Bircendî (ö. 934/1527); *Şerhu'l-Menâr* (Süleymaniye Ktp. Yusuf Ağa, nr. 186).⁹²

⁸⁶ Mustafa Bakır "İbn Melek", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20: 175-176; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 167-168.

⁸⁷ *Zeynü'l-Menâr* adıyla da anılmaktadır (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 539).

⁸⁸ Talat Sakallı, "İbn Kutluboğa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20: 152-154; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 199-202.

⁸⁹ İstanbul: 1292, İbn Melek'in *Şerhu Menâri'l-envâr*'ı ile birlikte); Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 123.

⁹⁰ Murteza Bedir, "Nesefî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, TDV Yayınları, 2006), 32: 567-568.

⁹¹ Metin Yurdağür, "Bahrülulüm el-Leknevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 2: 518-519.

24) İbn Nüceym Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed (ö. 970/1563); *Fethü'l-Gaffâr fi şerhi'l-Menâr*.⁹³

25) Muhammed b. Abdullah b. Ahmed et-Timurtâşî (ö. 1006/1598); *Şerhu'l-Menâr*.

26) Şemseddîn Sivâsî (ö. 1006/1597); *Zübdetü'l-esrâr fi şerhi Muhtasari'l-Menâr*.⁹⁴

27) Ali b. Sultan Muhammed el-Herevî (ö. 1014/1605); *Şerhu Muhtasari'l-Menâr*.⁹⁵

28) Mustafa b. Pir Mehmed Azmizâde Hâletî (ö. 1040/1631); *Netâicü'l-efkâr alâ şerhi'l-Menâr*.⁹⁶

29) Ahmed b. Ebi Said el-Leknevî (ö. 1047/1130); *Nuru'l-envâr fi şerhi'l-Menâr*.⁹⁷

30) Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Haskefî (ö. 1088/1677); *İfâdatü'l-envâr alâ usûli'l-Menâr*.⁹⁸

⁹² Cengiz Aydın-Gülseren Aydın, "Bircendî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5: 186-187; Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 233-235.

⁹³ Nşr. Kahire: 1936; *Taliku'l-envâr alâ usûli'l-Menâr ve Mişkâtü'l-envâr fi Usûli'l-Menâr* (Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 368, Şehid Ali Paşa, nr. 654) adıyla da anılmaktadır.

⁹⁴ *Menârü'l-envâr* adlı eserin Ebü'l-İz Tahir b. Hasan el-Halebî'ye ait muhtasarının şerhidir. Bkz. Hasan Aksoy, "Şemseddin Sivâsî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38: 535-526.

⁹⁵ Nşr. İlyas Kaplan, (Beyrut: 2006); Özel Ahmet, "Ali el-Kârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2: 403-405; Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 288-290.

⁹⁶ Haluk İpekten, "Azmizâde Mustafa Haletî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4: 348-349; Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 295-296.

⁹⁷ Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 335-336.

⁹⁸ Ahmet Özel, "Haskefî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*(İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16: 387-388; Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 315-318.

31) Ahmed b. Ebi Said Molla Civen (ö. 1130/1718); *Nurü'l-envar fi şerhi'l-Menâr*,⁹⁹

32) Evliya Efendizâde Ahmed Ziyâeddin (ö. 1334/1915), *Hulâsatü'l-efkâr* (İstanbul: 1314).

5.1.9. Sadruşşerîa'nın (ö. 747/1346) Eseri *et-Tenkîh'i* Üzerine Yazılan Bazı Şerhler:

1) Sadrüşşerîa es-Sânî Ubeydullâh b. Mes'ûd b. Tâcişşerîa Ömer (ö. 747/1346); *et-Tavdîh fi halli gavâmidi't-Tenkîh*.¹⁰⁰

2) Sadrüşşerîa es-Sânî Ubeydullâh b. Mes'ûd b. Tâcişşerîa Ömer (ö. 747/1346); *Tenkîhu'l-Usûl*.

3) Mesut b. Ömer et-Teftâzânî (ö. 792/1390); *et-Telvîh ilâ keşfi hakâ'iki't-Tenkîh*.¹⁰¹

4) Nukrekâr (ö. 776/1374); *Nukrekâr Şerhu Tenkîhi'l-usûl* (Süleymaniye Ktp. Esad Efendi, nr. 473).

5) Ahmed b. Süleyman İbn Kemal (ö. 940/1534);¹⁰² *Tağyîrû't-Tenkîh* (Ragıp Paşa Ktp. nr. 379).

6) Atpazarî Osman Fazlı (ö. 1102/1691); *et-Teftîh li-muglekâti ebvâbi't-Tenkîh* (Süleymaniye Ktp. Yahyâ Tevfik, nr. 86.).

7) Muhammed ed-Derekânî; *et-Tenkîh şerhu't-Tenkîh* (Beyrut: 2001).

⁹⁹ Nşr. Beyrut 1406/1986; Orhan Çeker, "Civen", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8: 35.

¹⁰⁰ Şükrü Özen, "Sadruşşerîa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35: 427-431; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 132-135.

¹⁰¹ nşr. Muhammed Adnân Dervîş (Beyrut 1419/1998).

¹⁰² Şerafettin Turan, "İbn Kemal (Kemalpaşazâde)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 27: 238-240.

8) el-Hâdimî (ö. 1176/1762); *Telhîsu metni't-Tenkîh fî usûli mezhebi'l-Hanefiyye (Talîkât alâ Telhîsi metni't-Tenkîh*, Süleymaniye Ktp. Esad Efendi, nr. 497, vr. 1b-162b).

5.1.10. İbnü'l-Hümmam es-Sivâsî'nin (ö. 861/1457) Eseri *et-Tahrîr* Üzerine Yazılan Bazı Şerhler:

1) Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Halebî (ö. 879/1474); *et-Takrir ve't-Tahbîr*.

2) Emir Padişah Muhammed Emin b. Mahmud (ö. 987/1579); *Teysîru't-Tahrîr Alâ Kitâbi't-Tahrîr*.¹⁰³

5.1.11. Muhammed b. Ferâmuz Molla Hüsrev'in (ö. 885/1480) Eseri *Mirkâtü'l-vusûl*'ü Üzerine Yazılan Şerh:

Muhammed b. Ferâmuz Molla Hüsrev (ö. 885/1480); *Mir'âtü'l-usûl*.¹⁰⁴

5.1.12. Muhammed b. Muhammed b. Mustafa el-Hâdimî'nin (ö. 1176/1762) Eseri *Mecâmiu'l-hakâik ve'l-kavaid ve cevami'u'r-revaik ve'l-fevâid* Üzerine Yazılan Şerh:

Mustafa Hulûsi Güzel Hisarî (ö. 1253/1837); *Menâfiu'd-dekâik*.¹⁰⁵

Tablo 1: Fıkıh usûlü eserleri üzerine yazılan şerhlerin asırlara ve müelliflere göre dağılımı.

Müellif, vefat tarihi ve şerhi yapılan eseri (sıralı rakamlar hicri asırları göstermektedir)	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	Müellifinin vefat tarihi bilinmeyen eser	Toplam
el-Cessâs (ö. 370/981) <i>Şerhu Muhtasari'l-Kerhî</i>	1		2										3

¹⁰³ Ferhat Koca, "Emîr Padişâh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11: 143-144; Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 268, 269.

¹⁰⁴ Koca, "Molla Hüsrev", 30: 252-254.

¹⁰⁵ Ahmet Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 347

el-Pezdevî (ö. 482/1089) <i>Kenzü'l-vusûl</i>				6	2						1	9	
Kirmânî (ö.543/1149) <i>et-Tecridü'r-Rüknî</i>			1									1	
<i>es-Semerkandî</i> (ö. 556/ 1161) <i>en-Nafl</i>			1	1								2	
Ahsikesi (ö. 644/1247), <i>el-Müntehab</i>				3				1				4	
Habbâzî (ö. 691/1292) <i>el-Muğnî</i>			1	4	1			1				7	
İbnü's-Sââtî (ö. 694/1295) <i>el-Bedî</i>				2	1						1	4	
en-Neseftî (ö. 710/ 1310) <i>Menâriü'l-envâr</i>				9	7	3	6	1		1	5	32	
Sadruşşerîa (ö. 747/1346) <i>et-Tenkîh</i>				4		1		1				6	
es-Sîvâsî (ö. 861/1457) <i>et-Tahrîr</i>					1	1						2	
Molla Hüsrev (ö. 885/1480) <i>Mirkât</i>					1							1	
el-Hâdimî (ö. 1176/ 1762) <i>Mecâmiu'l-hakâik</i>									1			1	
Toplam	1		2	3	29	13	5	6	4	1	1	7	72

Hicri 4. ila 14. yüzyıllarda 72 adet fıkıh usûlü şerhi yazılmıştır. Kaynaklarda kimi eserlerin de şerh, haşiye veya metin olduğu tartışmalıdır. Buna göre yoğun olarak hicri 8, 9, 10 ve 11. yüzyıllar içerisinde yoğun olarak şerh yazılmıştır. *Menâriü'l-envâr* üzerinde en çok şerh yazılan usûleseridir. Bu eser üzerinde 5 asır şerh yazılmıştır. Üzerinde şerh yazılan diğer bir eser *Kenzü'l-vusûl* üzerindedir. Üzerinde şerh yazılan diğer eserler ise *el-Muğnî* ve *et-Tenkîh*'dir. Bu eserler üzerinde yapılan

şerhlerin yaygınlığı şöhret, tedris, talim ve başka sebeplerle izah edilebilir.

5. 2. Hanefi Fıkhdında Şerhi Olan Furû Eserler

5.2.1. Ebû Yusuf'un (ö. 182/798) *Kitabu'l-harac* Üzerine Yazılan Şerh:

1) Abdulaziz b. Muhammed er-Rahabi(ö. 1169/1756); *Fıkhu'l-Mülük ve Miftahu'r-Ritacil Murassad ala hizaneti Kitabı'l-Harac*.¹⁰⁶

5.2.2. Muhammed eş-Şeybânî'nin (ö. 189/805) *ez-Ziyâdât* Eseri Üzerine Yazılan Şerhler:

1) Ali b. Muhammed b. Hüseyin Usr el-Pezdevî (ö. 482/1089); *Şerhu'z-Ziyadat*.

2) Abdülğaffar b. Lokman b. Muhammed el-Kerderî (ö. 562/1167); *Şerhu'z-Ziyâdât*.¹⁰⁷

3) Ahmed b. Muhammed b. Ömer Attabî (ö. 586/1190); *Şerhu'z-Ziyâdât* (Süleymaniye Ktp. Fâtih, nr. 1559).¹⁰⁸

5.2.3. Muhammed eş-Şeybânî'nin *el-Câmiu's-Sağîr* Eseri Üzerine Yazılan Şerhler:

1) Muhammed b. Muhammed b. Mahmud el-Mâturîdî (ö. 333/944); *Şerhu'l-Câmi's-sağîr*.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 22.

¹⁰⁷ İbn Kutluboğa, *Tâcü't-Terâcim*, 41; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 124; Murteza Bedir -Ferhat Koca, "Pezdevî, Ebü'l-Usr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34:264-266.

¹⁰⁸ Kureşî, *el-Cevâhiri'l-mudîyye*, 1: 298; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-Terâcim*, 9; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, S. 36; İsmail Paşa b. Muhammed Emin Bağdâdî, *İzâhi'l-meknun fi'z-zeyli âlâ keşfi'z-zunûn* (Beyrut: Dâr-u ihyâ'î't-turâsî'l-arabî, Beyrut, ts; 1: 870; Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifîn*, 2: 140; Halit Ünal, "Attabi, Ahmed b. Muhammed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4: 93.

2) Ahmed b. İsmail b. Muhammed et-Timurtâşî (ö. 601/1205); *Şerhu'l Câmiî's-Sağir*.¹¹⁰

3) Hasan b. Mansur b. Mahmud Kâdîhân (ö. 592/1196); *Şerhu'l-Câmiî's-Sağir* (Süleymaniye Ktp. Lâleli, nr. 974).¹¹¹

5.2.4. Muhammed eş-Şeybânî'nin *el-Câmiu'l-Kebîr'ine* Yazılan Bazı Şerhler:

1) Cessas Ahmed b. Ali (ö. 370/981). *Şerhu'l-Câmiî'l-kebir*.¹¹²

2) Ebû Bekr b. Muhammed b. Hüseyin Hâherzâde (483/1090); *Şerhu'l-Câmiî'l-kebir*.¹¹³

3) Ali b. Muhammed b. İsmail el-İsbîcâbî (ö. 535/1140); *Şerhu'l-Câmiî'l-kebir*.

4) Meymun b. Muhammed b. Muhammed en-Nesefî (508/1115); *Şerhu'l-Câmiî'l-kebir*.¹¹⁴

5) Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Attabî (ö. 586/1190); *Şerhu'l-Câmiî'l-kebir*.¹¹⁵

6) Mahmud b. Ahmed b. Abdusseyyid el- Buhârî (ö. 636/1238); *et-Tahrîr* (*Şerhu'l-Câmiî'l-kebir*).

7) Mahmud b. Ahmet el-Hasîrî (636/1236); *Tahrir*.¹¹⁶

¹⁰⁹ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, I, 135; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 38; Şükrü Özen, "Mâtürîdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 28: 46-151.

¹¹⁰ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, I, 135; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 38; Şükrü Özen, "Mâtürîdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 28: 46-151.

¹¹¹ Özel, "Kâdîhân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24: 121-123.

¹¹² Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 45.

¹¹³ Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 58.

¹¹⁴ Yusuf Şevki Yavuz, "Nesefî, Ebu'l-Muîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32: 568-570.

¹¹⁵ Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 83.

5.2.5. Muhammed eş-Şeybânî'nin es-Siyerü'l-kebir'ine Yazılan Şerh:

Muhammed Ahmed es-Serahsî (ö. 483/1090); (?).¹¹⁷

5.2.6. Muhammed eş-Şeybânî'nin Ziyadâtü'z-Ziyadât Adlı Eseri Üzerine Yazılan Şerh:

Muhammed Ahmed es-Serahsî (ö. 483/1090); *en-Nüket*.¹¹⁸

5.2.7. Ahmed b. Muhammed b. Selame et-Tahâvî'nin (ö. 321/933) el-Muhtasar'ı Üzerine Yazılan Bazı Şerhler:

1) Hüseyin b. Ali Saymerî (ö. 436/ 1045); *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*.¹¹⁹

2) Muhammed Ahmed es-Serahsî (ö. 483/1090); *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*.¹²⁰

3) Ahmed b. Mansûr el-İsbîcâbî (ö. 480/1087); *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*.¹²¹

4) Ali b. Muhammed b. İsmail el-İsbîcâbî (ö. 535/1140); *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*.¹²²

¹¹⁶ Kureşî, *el-Cevâhiri'l-mudiyeye*, 3: 431; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-Terâcim*, 69; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1: 568; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 205; Zirikli, *el-İlâm kâmus-ı terâcim*, 8: 36; Cengiz Kallek, "Hasîrî, Mahmûd b. Ahmed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16: 383.

¹¹⁷ Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 26.

¹¹⁸ Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 26.

¹¹⁹ Kureşî, *el-Cevâhiri'l-mudiyeye*, 2: 116-118; Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, 1: 629; İsmail Paşa b. Muhammed Emin Bağdâdî, *Hediyetü'l-arifin esmau'l-müellifin ve'l-müslimin* (İstanbul: Matbaatü'l-behiyye, 1951); 1: 253; Tuncay Başoğlu, "Saymerî, Hüseyin b. Ali", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 36: 215-216.

¹²⁰ Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 59.

¹²¹ Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 56.

¹²² Kureşî, *el-Cevâhiri'l-mudiyeye*, 2: 591-592; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-Terâcim*, 44; Ahmed b. Muslihiddin Mustafa Taşköprizâde, *Miftâhu's-saâde* (Beyrut: Daru'l-kutubi'l-

5.2.8. Tahâvî'nin (ö. 321/933) *Meâni'l- âsâr'ı* Üzerine Yazılan Şerh:

Mahmud b. Ahmed b. Musa el-Aynî (ö. 855/1451); *Mebâni'l-Ahbâr fî Şerhi Meâni'l-âsâr*.¹²³

5.2.9. Hâkim eş-Şehid'in (ö. 334/945) *el-Kâfi* adlı eseri üzerine yazılan bazı şerhler:

Muhammed Ahmed es-Serahsî (ö. 483/1090); *el-Mebsût*.¹²⁴

Ahmed b. Mansur el-İsbîcâbî (480/1087); *Şerhu Kâfi'l-Hâkim*.¹²⁵

5.2.10. Ubeydullâh b. Hüseyin el-Kerhî'nin (ö. 340/952) *el-Muhtasar'ına* Yazılan Bazı Şerhler:¹²⁶

1) Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs (ö. 370/981); *Şerhu Muhtasari'l-Kerhî*.¹²⁷

2) Abdurrahman b. Muhammed el-Kirmânî (ö. 543/1149) *el-Îzâh*,¹²⁸

5.2.11. Kudûrî'nin (ö. 428/1037) *el-Muhtasar'ı* üzerine yazılan bazı şerhler:

1) Ahmed b. Muhammed el-Akta' el-Bağdâdî (ö. 474/1081); *Şerhu Muhtasari'l-Kudûrî* (Süleymanine ktp. Ayasofya, nr. 849).¹²⁹

ilmiyye, 1985), 2: 282; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2: 1627; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 124; Zirikli, *el-Îlâm kâmus-ı terâcim*, 5: 149.

¹²³ Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 37.

¹²⁴ Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 59.

¹²⁵ Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 56.

¹²⁶ Eser Debûsî'nin *Tesîsü'n-Nazar'*ının sonunda neşredilmiştir; H. Yunus Apaydın, "Kerhî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25: 285-287.

¹²⁷ Mevlüt Güngör, "Cessâs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7: 427-428; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 44-45.

¹²⁸ Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 73.

¹²⁹ Kureşî, 1: 311; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-Terâcim*, 9; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2: 1631; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 40.

2) Ali b. Ahmed el-Mekkî er-Râzî el-Cessâs (ö. 370/981); *Hulâsatü'd-delâil fî Tenkîhi'l-mesâil* (Süleymaniye Ktp. Hafîd Efendi, nr. 74).

3) Hâherzâde (ö. 483/1090), *Şerhu Muhtasari'l-Kudûrî*.¹³⁰

4) Abdürrab b. Mansûr el-Gaznevî (ö. 500/ 1107); *Mültemesü'l-ihvân* (Süleymaniye Ktp. Fâtih, nr. 1775).

5) Cârullah ez-Zemahşerî (ö. 538/1144), *Şerhu Muhtasari'l-Kudûrî* (Adana İl Halk Ktp. nr. 35).

6) Muhammed b. Yûsuf es-Semerkindî, (ö. 556/1161). *el-Fikhü'n-nâfi*, (Amasya Beyazıt İl Halk Ktp. nr. 488).

7) el-Mutahhar b. el-Hüseyin el-Yezdî (ö. 591/1195); *el-Lübâb Şerhu Muhtasari'l-Kudûrî* (Çorum İl Halk Ktp. nr. 1528).

8) Muhtâr b. Mahmûd b. Muhammed Gazmini (ö. 658/1260); *el-Müctebâ/Şerhu Muhtasari'l-Kudûrî* (Süleymaniye Ktp. Ayasofya, nr. 1262).

9) Habbâzî (ö. 691/1292); *Şerhu Muhtasari'l-Kudûrî* (Âtıf Efendi Ktp. nr. 906).

10) Muhammed b. Ahmed el-İsbîcâbî (?); *Zâdü'l-fukahâ*, (Millet Ktp. Murad Molla, nr. 904).¹³¹

11) Ahmed b. İbrahim b. Abdulğani es-Serûcî (ö. 710/1310); *Şerhu'l-Kudûrî*.¹³²

¹³⁰ *Fevâ'idü'l-Kudûrî*, (Süleymaniye Ktp., Hasan Hüsnü Paşa, nr. 421), *Şerhu müşkilâtî'l-Kudûrî* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 847), ve *Hallü müşkilâtî'l-Kudûrî* (Süleymaniye Ktp., Hüsrev Paşa, nr. 92), gibi adlarla da anılmaktadır. *Müşkilâtü Kudûrî* (Süleymaniye Ktp. Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 501) bu eserin muhtasarıdır. Koca, "Hâherzâde", 15: 135.

¹³¹ Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 49.

12) Ebubekr b. Ali b. Muhammed el-Haddâd (ö. 800/1397); *es-Sirâcü'l-vehhâc*.

13) Yusuf b. Ömer b. Yusuf Ömer el-Bezzâr (ö. 832/1429); *Câmiu'l-muzmerât ve'l-müşkilât* (Süleymaniye Ktp. Yeni Câmi, nr. 467).¹³³

14) Muhammed Âşık İlâhî el-Berenî (?); *et-Teshîlü'z-zarûrî li-mesâili'l-Kudûrî* (İstanbul: ts.).

15) Mahmûd b. Ramazan er-Rûmî (?); *el-Yenâbi fî marifeti'l-usûl ve't-tefâri*.

16) Kâsım b. Kutluboğa b. Abdullah İbn Kutluboğa (ö. 879/1474); *Tashîhu'l-Kudûrî* (Süleymaniye Ktp. Cârullah Efendi, nr. 601).¹³⁴

17) Abdürrahim b. Ali el-Âmidî (?); *Şerhu'l-Kudûrî*.

18) Yûsuf b. Fazl el-Erzincânî (?); *el-Mühimmü'z-zarûrî* (Süleymaniye Ktp. Cârullah Efendi, nr. 728-730).

19) Abdullah b. Hüseyin b. Hasan b. Hâmid (?); *Hadâiku'l-uyûn fî Şerhi Muhtasari'l-Kudûrî* (Beyazıt Devlet Ktp. Bayezid, nr. 2376).

20) İlyâs b. Ali (?); *Şerhu Muhtasari'l-Kudûrî* (H. Selim Ağa Ktp., A. Mahmud Hüdâyî, nr. 773).

21) Ömer b. Dânişmend (?); *Şerhu Muhtasari'l-Kudûrî* (Süleymaniye Ktp. Hafîd Efendi, nr. 76).

¹³² Kureşî, *el-Cevâhiri'l-mudîyye*, 1: 123; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-Terâcim*, 12; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 13; Zirikli, *el-İlâm kâmus-ı terâcim*, 1: 84; Özel, Ahmet, "Serûcî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 36: 572-573.

¹³³ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2: 1632; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 230; Bağdâdî, *İzâhi'l-meknun fi'z-zeyli âlâ keşfi'z-zunûn*, 2: 559; Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, 13: 320; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 173.

¹³⁴ Şevket Kerâsnîş, Yüksek Lisans Tezi (Medine: el-Câmiatü'l-İslâmiyye Külliyyetü'ş-şerîa, (1417/1996).

22) Bostanzâde Mehmed (?); (ö.1006/1598); *Şerhu Muhtasari'l-Kudûri* (İzmir Millî Ktp., Yazmalar Katalogu, nr. 1577).

23) Abdülganî b. Tâlib el-Meydânî (ö.1298/1881); *el-Lübâb fi şerhi'l-Kitâb*.¹³⁵

5.2.12. Muhammed b. Muhammed el-Hâkim eş-Şehîd'in (ö. 334/945) *el-Muhtasar'ına* Yazılan Şerh:

Muhammed b. Ali b. Muhammed ed-Dâmeğânî (ö. 478/1085); *Şerhu Muhtasari'l Hakim*.¹³⁶

5.2.13. Ömer b. Muhammed b. Ahmed en-Nesefî'nin (ö. 537/1142); *el-Manzûmetü'n-Nesefiyye Hilaf'ına* Yazılan Bazı Şerhler.¹³⁷

1) Muhammed b. Abdülhamit el-Üsmendî (ö. 552/1157); *Avnü'd-dirâye ve muhtelifü'r-rivâye fi şerhi Manzûmeti'n-Nesefî*; Süleymaniye Ktp. Damad İbrâhim Paşa, nr. 573).

2) Muhammed b. Abdülhamit el-Üsmendî (ö. 552/1157); *Hasrû'l-mesâil ve kasrû'd-delâil şerhu Manzûmeti'n-Nesefî* (Süleymaniye Ktp. Şehid Ali Paşa, nr. 764).

3) İbrâhim b. Süleyman el-Hamevî el-Mantikî (ö. 732/1332); *el-Cevâhirü'l-mazmûme fi şerhi'l-Manzûme* (Süleymaniye Ktp. Lâleli, nr. 1050).¹³⁸

4) Ebü'l-Berekât en-Nesefî (ö.710/1310); *el-Müsaffâ*.¹³⁹

¹³⁵ Davut Yaylalı, "Meydânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29: 500; Özel, *Hanefi Fıkıh Alimleri*, 364.

¹³⁶ Kureşî, *el-Cevâhiri'l-mudiyeye*, 3: 269-271; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 182-183; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1: 1378; Cengiz Kallek, "Dâmeğânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8: 453-454.

¹³⁷ Kureşî, *el-Cevâhiri'l-mudiyeye*, 2: 657-660; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-Terâcim*, 47; A. J. Wensinck, "Nesefî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 9: 199; Özel, *Hanefi Fıkıh Alimleri*, 66.

¹³⁸ Özen, "el-Manzûmetü'n-nesefiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 28: 35.

5) ez-Zevzenî (ö. 801/1398); *Mülteka'l-bihâr min münteka'l-ahbâr*, Süleymaniye Ktp. Yenicami, nr. 474).

6) Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd (ö. 815/1412); *Muhtasaru Manzumeti'n-Neseî*.¹⁴⁰

7) Mahmud b. Muhammed el-Lü'lüi el-Efsencî(?); *Hakâiku'l-Manzûme* (Süleymaniye Ktp. Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 429).

8) Ebü'l-Berekât Abdullah b. Ahmed en-Neseî (ö. 710/1310); *el-Müstasfâ fî şerhi Manzûmeti'n-Neseî fi'l-hilâf* (Süleymaniye Ktp. Ayasofya, nr. 1304).¹⁴¹

9) Hattâb b. Ebü'l-Kâsım Karahisârî (?); *el-Kâfi fî şerhi Nazmi'l-hilâfiyyât li'n-Neseî* (Süleymaniye Ktp. Damad İbrâhim Paşa, nr. 572).

10) Şerefeddin Muhammed b. Ali en-Neseî (?); *Şerhu Manzûmeti'n-Neseî fi'l-hilâfiyyât* Süleymaniye Ktp. Turhan Vâlîde Sultan, nr. 134).

11) Haddâd (ö. 800/1397); *Nûrû'l-müstenîr* (Millet Ktp. Murad Molla, nr. 919).¹⁴²

12) Nâsırüddin Nebî b. Mürsel Tokadî (?); *Şerhu Nazmi'l-hilâfiyyât li'n-Neseî* (Süleymaniye Ktp. Hasan Hüsnü Paşa, nr. 382).

13) Ali b. Muhammed b. Ali b. Halilel-Makdisî (ö.1004/1596); (Hacı Selim Ağa Ktp. nr. 382).¹⁴³

¹³⁹ Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 66.

¹⁴⁰ Şükrü Özen, "İbnu's-şihne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21: 224.

¹⁴¹ Özen, "el-Manzûmetü'n-neseîyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003) 28: 34;

¹⁴² Sifil, "Haddâd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 14: 553; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 162.

¹⁴³ Özen, "el-Manzûmetü'n-neseîyye", 28: 35.

**5.2.14. Ahmed b. Muhammed Gaznevî'nin Eseri (ö. 593/1197)
Mukaddimetü'l-Gaznevîyesi'nin Bazı Şerhleri:**

1) Muhammed b. Ahmed İbnü'z-Ziyâ el-Mekkî (ö. 854/1450); *ed-Diyâu'l-Ma'nevi alâ Mukaddimeti'l-Gaznevî*.¹⁴⁴

2) Ahmed b. Hasan el Kefevi(?); *Mukaddimeti'l-Gaznevî; Fethu'l-azizi'l-ganifi şerhi*.

3) Ebubekir Seyfulhak b. Muslihuddin el-Bosnevi (?); *Nuru'n-Nebevî*,¹⁴⁵

**5.2.15. Merğînânî'nin (ö. 593/1197) el-Hidâye Adlı Eseri
Üzerine Yazılan Bazı Şerhler:**¹⁴⁶

1) Alaaddin Mahmut el-Hârisî (ö. 606/1209); *Hülâsatü'n-nihâye fi fevâidi'l-Hidâye*.¹⁴⁷

2) Taha b. İbrahim Ahmed b. el-Bağdâdî (ö. 650/1252); *Şerhu'l-hidâye*.¹⁴⁸

3) Hamidüddin ed-Darîr (ö. 666/1268); *el-Fevâidü'l-fıkhiyye*.¹⁴⁹

¹⁴⁴ Saffte Köse, "İbnü'z-ziyâ el-mekkî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21: 248.

¹⁴⁵ Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 89.

¹⁴⁶ Hidaye ile ilgili çalışmalar için bkz. Murat Şimşek, "Bir Hanefi Klasîği: Merğînani'nin el-Hidaye'si ve Üzerine Yapılan Çalışmalar", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 12/23 (2014): 279-321; Osman Bayder, *el-Hidâye Bir Fıkıh Metninin Hanefî Geleneğe Etkisi* (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2019), 139-156.

¹⁴⁷ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2: 2039; Bayder, *el-Hidâye Bir Fıkıh Metninin Hanefî Geleneğe Etkisi*, 139.

¹⁴⁸ Cemaleddin Yusuf İbn Tağrıberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, thk. Muhammed Muhammed Emin (Kahire: el-Heyetü'l-Mısriyye el-amme li'l-kitab, 1986), 7: 7-8.

¹⁴⁹ İbn Kutluboğa, *Tâcü't-Terâcim*, 215.

- 4) Habbâzî (ö. 691/1292); *el-Kifâye*.¹⁵⁰
- 5) Cemalettin İbrahim b. Ahmet el-Mevsilî (ö. 700/1300); *Sülâletü'l-hidâye*.¹⁵¹
- 6) Ali b. Muhammed el-Hilatî (ö. 708/1309); *Ta'likat ale'l-hidâye*.¹⁵²
- 7) Tâcuşşerîa Ömer b. Sadrişşerîa el-Evvel (ö. 709/1309); *Nihâyetü'l-kifâye li-dirâyeti'l-Hidâye*.¹⁵³
- 8) Necmettin Ebu Tahir İshak b. Ali (ö. 711/1311); *Şerhu'l-Hidâye*.¹⁵⁴
- 9) Serûcî (ö. 710/1310); *el-Gâye* (Cârullah Efendi, nr. 785-796).¹⁵⁵
- 10) Buhârî (ö.714/1314); *Şerhu'l-hidâye*.¹⁵⁶
- 11) Hüseyin b. Alî b. Haccâc es-Sıgnâkî (ö. 714/1314); *en-Nihâye fi şerhi'l-Hidâye* (Ragıp Paşa Ktp. nr. 504).¹⁵⁷

¹⁵⁰ Mahmud Rıdvanoğlu, "Habbâzî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14: 342-343; Bazı nüshaları şu adlarla kaydedilmiştir: *Müşkilâtü'l-Hidâye*, *Hâşiye 'ale'l-Hidâye*, *Şerhu'l-Hidâye*, *el-Kifâye fi şerhi'l-Hidâye*. Kureşî, *el-Cevâhiri'l-mudiyeye*, 2: 668; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-Terâcim*, 22-1; Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2: 2033

¹⁵¹ Kureşî, *el-Cevâhiri'l-mudiyeye*, 66; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-Terâcim*, 87.

¹⁵² Şimşek, "Bir Hanefi Klasiği: Merğınani'nin el-Hidaye'si ve Üzerine Yapılan Çalışmalar", 306-307.

¹⁵³ Katip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2033; Özel, *Hanefi Fıkıh Alimleri*, 121-122.

¹⁵⁴ Mahmud b. Süelyman Kefevî, *Ketâibu a'lâmi'l-Ahyâr*, thk. Saffet Köse vd. (İstanbul: Mektebetü'l-İrşâd, 2018), 3: 336.

¹⁵⁵ Kureşî, *el-Cevâhiri'l-mudiyeye*, 123; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 13; Zirikli, *el-İlâm kâmus-ı terâcim*, 1: 84; Özel "Serûcî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 36:572-573, İstanbul 2009.

¹⁵⁶ Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 119-120.

¹⁵⁷ Kureşî, *el-Cevâhiri'l-mudiyeye*, 14-116; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-Terâcim*, 25; Zirikli, *el-İlâm kâmus-ı terâcim*, 2: 268; Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, 4: 28; Yaran, "Sıgnâkî", 37: 164-166.

12) İlah-dâd el- Cavnpurî (ö. 723/1323); *Şerhu'l-hidâye*.¹⁵⁸

13) Kadı Şemsettin Muhammed b. Osman bin el-Harrîrî (ö. 728/1328); *Şerhu'l-Hidâye*.¹⁵⁹

14) Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed el-Buhârî (ö. 730/1330); *Hidâye Şerhi*.¹⁶⁰

15) Ahmed b. Hasan ez-Zerkeşî (ö. 737/1336); *Şerhu'l-Hidâye*.¹⁶¹

16) İbn Abdülhak İbrahim b. Kureşî (ö. 744/1344); *Şerhu'l-hidâye*.¹⁶²

17) Ahmet b. Osman et-Türkmânî (ö. 744/ 1343); *Şerhu'l-hidâye*.¹⁶³

16) Carperdî Ahmet b. Hasan eş-Şâfiî (ö. 746/1346); *Şerhu'l-hidâye*.¹⁶⁴

19) Kâkî (ö. 749/1348); *Mirâcü'd-dirâye ilâ şerhi'l-Hidâye*.¹⁶⁵

¹⁵⁸ Abdullhayy b. Fahriddin Hasenî, *Nüzhetü'l-havâtır* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1999), 312; Bayder, *el-Hidâye Bir Fıkıh Metninin Hanefî Geleneğe Etkisi*, 141.

¹⁵⁹ Şihabuddin Ahmed İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine fi ayâni mieti's-sâmine* (Haydarabad: Matbaatu Daireti'l-mearif, 1305), 4: 39; Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2: 2036.

¹⁶⁰ Kureşî, *el-Cevâhiri'l-mudîyye*, 428; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-Terâcim*, 188-9; Fahrettin Atar, "Abdülaziz Buhârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 1: 186-187.

¹⁶¹ Kureşî, *el-Cevâhiri'l-mudîyye*, 157; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-Terâcim*, 111.

¹⁶² İbni kutluboğa, *Tâcü't-Terâcim*, 90- 91.

¹⁶³ İbn Kutluboğa, *Tâcü't-Terâcim*, 390; Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2: 2038; Bağdâdî, *İzâhi'l-meknun fi'z-zeyli âlâ keşfi'z-zunûn*, 1:109; H. Mehmet Günay, "İbnü't-Türkmânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21: 235.

¹⁶⁴ Mehmet Şener, "Çarperdi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8: 231.

- 20) Ali b. Osman İbni Türkmânî (ö. 750/1349); *Şerhu'l-hidâye*.¹⁶⁶
- 21) İtkânî (ö. 758/1357); *Gâyetü'l-beyân ve nâdirâtî'l-akrânfi âhiri'z-zamân* (Süleymaniye Ktp. Damad İbrâhim Paşa, nr. 625-626).¹⁶⁷
- 22) Burhanuşşerîa Ubeydullâh b. Mahmud el-Mahbubî (VII/XIV. asır); *Vikâyetü'r-rivâye fi mesâili'l-Hidâye*.¹⁶⁸
- 23) Hamidüddün Muhlis ed-Dihlevî (ö. 764/1363); *Şerhu'l-Hidâye*.¹⁶⁹
- 24) Celâlüddin b. Şemsüddin el-Harizmî el-Kûrlânî (ö. 767/1366); *el-Kifâye fi şerhi'l-Hidâye*.¹⁷⁰
- 25) Gaznevî (ö. 773/1372); *Tevşîh*.¹⁷¹
- 26) Ebu'l-Melih Muhammed b. Osman (ö. 774/1373); *er-Riâye fi tecridi mesâili'l-Hidâye*.¹⁷²

¹⁶⁵ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2: 2033; Zirikli, *el-İlâm kâmus-ı terâcim*, 7: 36; Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, 3: 621; Ahmet Özel, "Hanefî fıkıh âlimleri", 135; Kayapınar, "Kâkî", 24: 216.

¹⁶⁶ Kureşî, *el-Cevâhiri'l-mudiyye*, 581; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-Terâcim*, 211; Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2: 2035; Bağdâdî, *İzâhi'l-meknun fi'z-zeyli âlâ keşfi'z-zunûn*, 1: 720.

¹⁶⁷ İbn Kutluboğa, *Tâcü't-Terâcim*, 18; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 50, 207; Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, 3: 4; Akgündüz, Ahmet, "İtkânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul; 2001), 23: 464-465.

¹⁶⁸ Murtaza Bedir, "Vikâyetü'r-Rivâye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43: 106-108; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 119-120.

¹⁶⁹ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2: 2039.

¹⁷⁰ Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 114; Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2: 2034; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sâade*, 1985; 2: 267; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 58; Ebubekir Sifil, "Zeylâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 40: 352-354.

¹⁷¹ İbn Kutluboğa, *Tâcü't-Terâcim*, 223-224; Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2: 2039; Akgündüz, "es-Siracü'l-Hindî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13: 487-488.

¹⁷² İbn Kutluboğa, *Tâcü't-Terâcim*, 268; Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2: 2038.

27) Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî (ö. 786/1384); *el-Înâye*.¹⁷³

28) İbn İbi'l-iz (ö. 792/1390); *et-Tenbîh alâ Müşkilâtı'l-Hidâye*.¹⁷⁴

29) Resul b. Ahmet b. Yusuf el-Mîlâsî (ö. 793/1391); *Înâye bi şerhi'l- hidâye*.¹⁷⁵

30) Mustafa b. Zekeriya el-Karamanî (ö. 809/1406).¹⁷⁶

31) Ebu Bekir b. Muhammed el-Hisnî (ö.829/1426); *Şerhu'l-Hidâye*.¹⁷⁷

32) Yakub b. İdris b. Abdillâh er-Rumî (ö. 863/1459); *Şerhu'l-Hidâye*.¹⁷⁸

33) Sa'd b. Muhammed ibnu'd-Deyrî (ö.867/1463); *Tehmiletü şerhü'l-Hidâye*.¹⁷⁹

34) Musannifek (ö. 875/1470); *Şerhu'l-Hidâye*.¹⁸⁰

35) Kadı Abdurrahim b. Ali el-Ahmedî (ö. 850 den sonra); *Zübdetü'd-Diraye*.¹⁸¹

¹⁷³ İbn Kutluboga, *Tâcü't-Terâcim*, S. 66; Taşköprizâde, *Miftâhu's-saâde*, 2: 269; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 195; M. Tahir Bursalı, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul: 1333); 1: 221; Zirikli, *el-Îlâm kâmus-ı terâcim*, VII, 271; Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, 10: 298-299; Arif Aytekin, "Bâbertî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991) 4: 377.

¹⁷⁴ Bayder, *el-Hidâye Bir Fıkıh Metninin Hanefi Geleneğe Etkisi*,144.

¹⁷⁵ Bağdâdî, *İzâhi'l-meknun fi'z-zeyli âlâ keşfi'z-zunûn*, 1: 367-368.

¹⁷⁶ Bayder, *el-Hidâye Bir Fıkıh Metninin Hanefi Geleneğe Etkisi*,142.

¹⁷⁷ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2: 2039; Bağdâdî, *İzâhi'l-meknun fi'z-zeyli âlâ keşfi'z-zunûn*, 236; Cengiz Kallek, "Hisni", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17: 39-40..

¹⁷⁸ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2: 2035.

¹⁷⁹ Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 188-189.

¹⁸⁰ Zirikli, *el-Îlâm kâmus-ı terâcim*, 5: 8; Yaşaroğlu, M. Kamil (1988). "Musannifek", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 31: 239-240; nşr. A. A. Abdülmevcud ve A. Mahmud Muavvaz, Beyrut: ts.

36) Aynî (ö. 855/1451); *el-Binâye fi şerhi'l-Hidâye*.¹⁸²

37) Muhammed b. Abdilvâhid İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457); *Fethu'l-kadir li'l-acizi'l-fakir*.¹⁸³

38) İbnu'ş-Şihne Muhibuddin Muhammed (ö. 890/1485); *Nihâyetü'n-nihâye fi tahrîri takrîri'l-hidâye*.¹⁸⁴

39) Mahmut b. Muhammed ed-Dehlevî (ö. 891/1486); *Şerhu'l-hidâye*.¹⁸⁵

40) Sinanpaşa Yusuf Sinan Paşa b. Hızır (ö.891/1486); *Serhü'l-hidâye*.¹⁸⁶

41) İbn Yegan Sinanüddin Yusuf b. Ali Bali b. Mehmet (ö. 895/1490); *Şerhu'l-hidâye*.¹⁸⁷

42) Kemalettin Muhammed b. Ali İbrahim b. Ali (ö. 900/ 1495); *Şerhu'l-Hidaye*.¹⁸⁸

¹⁸¹ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2: 2037; Bağdâdî, *İzâhi'l-meknun fi'z-zeyli âlâ keşfi'z-zunûn*, 1: 562.

¹⁸² Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 207-208; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 1403-1404; Zirikli, *el-İlâm kâmus-ı terâcîm*, 7: 38, Ali Osman Koçkuzu, "Aynî Bedreddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4: 271-272.

¹⁸³ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2: 2034; Koca, "İbnü'l-Hümâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 21: 97-98; Cengiz Kallek, "el-Hidâye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17: 473.

¹⁸⁴ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2: 2039.

¹⁸⁵ Abdullah Muhammed Habeşî, *Câmiu ş-şurûh vel-havaşî mu'cemü şâmil li esmâi'l-kütübü'l-meşrûha fitürâsil-îslâmî ve beyâni şurûhuhâ* (Abu Dabi: el-Mu'cemü'l-sekâfi, 2004), 3: 2070.

¹⁸⁶ Katip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2: 2037; Aylin Koç. "Sinan Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37: 230.

¹⁸⁷ Bağdâdî, *İzâhi'l-meknun fi'z-zeyli âlâ keşfi'z-zunûn*, 2: 562- 563.

¹⁸⁸ Muhammed İbnu'l-Gazzi, *Divânü'l İslam*, thk. Seyyid Kesrev Habeşî (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1990), 3: 213; Bayder, *el-Hidâye Bir Fıkıh Metninin Hanefi Geleneğe Etkisi*, 142.

43) Yusuf b. Hüseyin Kirmastî el-İstanbulî (ö. 906/1501); *Şerhu'l-hidâye*,¹⁸⁹

44) Müeyyedzade Abdurrahman Efendi (ö.922/1516): *Terğibu'l-Lebib* (Süleymaniye Ktp. Damad İbrâhim Paşa, nr. 624).¹⁹⁰

45) Alizade Yakup Piralî el-Bursevî (ö. 931/1524); *Şerhu'l-Hidâye*.¹⁹¹

46) Ahmed b. Muslihuddin Mustafa Taşköprizâde (ö. 968/1561); *Şerhu Dîbâceti'l-Hidâye*.¹⁹²

47) Ali b. Kasım ez-Zeytunî (ö. 979/1572); *Şerhu'l-Hidâye*.¹⁹³

48) Kadızâde Ahmed Şemseddin (ö. 988/1580); *Netâicü'l-Efkâr fi'r-rumûz ve'l-esrâr*.¹⁹⁴

49) Zekeriyâ Efendi Bayramzâde (ö. 1001/1593); *Şerh ale'l-Hidâye*.¹⁹⁵

50) Abdülhalim b. Mehmed Ahîzâde (ö. 1013/1604); *Şerhu'l-Hidâye*.¹⁹⁶

51) Abdulhamit b. Ahmed b. Yahya b. Amr (ö. 1050/1640); *Şerhu' hidâye*.¹⁹⁷

¹⁸⁹ Bağdâdî, *İzâhi'l-meknun fi'z-zeyli âlâ keşfi'z-zunûn*, 2: 563.

¹⁹⁰ Hasan Aksoy, "Müeyyedzade Abdurrahman Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31: 486

¹⁹¹ Habeşi, *Câmiu's-Şurûh ve'l-havaşi*, 3: 2071.

¹⁹² Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2: 2037; Yusuf Şevki Yavuz, "Taşköprizade" Ahmed Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40: 152; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, , 251-252

¹⁹³ Bağdâdî, *İzâhi'l-meknun fi'z-zeyli âlâ keşfi'z-zunûn*, 1: 748.

¹⁹⁴ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 269-270.

¹⁹⁵ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 321; Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, 4: 181; Mehmet İpşirli, "Zekeriyâ Efendi, Bayramzâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44: 211-212.

¹⁹⁶ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 1: 99; Bağdâdî, *İzâhi'l-meknun fi'z-zeyli âlâ keşfi'z-zunûn*, 1: 504; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 228; Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, 5: 97.

52) Alizade Mustafa b. Süleyman (ö. 1055/1645); *Şerhu'l-Hidâye*.¹⁹⁸

53) İsmail b. Abdalbaki el-Yazıcı (ö. 1121/1709); *Şerhu'l-Hidâye*.¹⁹⁹

54) Mehmed b. Ahmed b. Şeyh Mustafa el-Gedûsî (ö.1253/1837); *Tebyînü'l-Hidâye ve Tavdîhu'l-Bidâye*.²⁰⁰

55)Abdulhay b. Abdulhalim el-Leknevî (ö. 1304/1886); *Şerhu'l-hidâye*.²⁰¹

56)Muhammed Abdülhay b. Muhammed Abdilhalîm (ö.1304/1886); *Müzeyyiletü'd-dirâye li-mukaddimeti'l-Hidâye*.²⁰²

57) Mahmud Efendi b. Muhammed el-Hamzavî (ö. 1305/1888), *Misbahu'd-Diraye fi ıslahi'l-Hidâye* (Dımaşk: 1303).²⁰³

58) Seyyid Emir Ali Leknevî (ö. 1337/1919); *Aynu'l-Hidâye*.²⁰⁴

59) Süleyman Sırrı (ö. 1931m.); *İzahu'l-hidâye*.²⁰⁵

5.2.16. Burhanuşşerîa Ubeydullâh b. Mahmud el-Mahbubî'nin (VII/XIV.asır) *Vikâyetü'r-rivâye fi mesâilî'l-Hidâye* Adlı Eseri Üzerine Yazılan Şerhler:

¹⁹⁷ Bağdâdî, *İzâhi'l-meknun fi'z-zeyli âlâ keşfi'z-zunûn*, 1: 507.

¹⁹⁸ Habeşî, *Câmiu's-Şurûh ve'l-havaşî*, 3: 2076.

¹⁹⁹ Zirikli, *el-İlâm kâmus-ı terâcim*, 1: 317.

²⁰⁰ Abdullah Ceyhan, "Gedizli Mehmed Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, TDV Yayınları, 1996),13: 551. ,

²⁰¹ Nşr. Naim Eşref Nur Ahmet (Karaçi: İdaretü'l- Kur'an ve'l-Ulmü'l- İslamiyye, 1417).

²⁰² İbrahim Hatiboğlu, "Leknevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27: 136.

²⁰³ Bayder, *el-Hidâye Bir Fıkıh Metninin Hanefi Geleneğe Etkisi*, 154.

²⁰⁴ Abdulhayy b. Fahriddin Hasenî, *Nüzhetü'l-havâtır* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1999), 1196.

²⁰⁵ Bayder, *el-Hidâye Bir Fıkıh Metninin Hanefi Geleneğe Etkisi*, 155.

- 1) Sadrüşşerîa es-Sânî Ubeydullâh b. Mes'ûd b. Tâcişşerîa Ömer (ö.747/1346); *Şerhu'l-Vikâye*.²⁰⁶
- 2) Ali b. Ömer b. Ali el-Karahisârî (ö. 800/1397); *Înâye fî Şerh-i Vikâye*.²⁰⁷
- 3) Muhyiddin Muhammed b. Ali Acemzâde (IX/XV asır); *Şerhu'l-vikâye*.²⁰⁸
- 4) İbn Melek (ö. 821/1418); *Şerhu'l-vikâye*.²⁰⁹
- 5) Musannifek (ö. 875/1470); *Şerhu'l-Vikâye li Musannifek*.²¹⁰
- 6) Şeyhzade Muhammed b. Muslihuddin Mustafa el-Kocevî (ö. 950/1543); *Şerhu'l-Vikâye* (Süleymaniye Ktp. Lâleli, nr. 1068).²¹¹
- 7) Alâüddin Ali b. Halil et-Tarâblusî (ö. 849/1445'ten sonra); *el-İstiğnâ fî şerhi'l-Vikâye*.²¹²

²⁰⁶ Şükrü Özen, "Sadrüşşerîa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35: 427-431.

²⁰⁷ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1: 211; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 116-117; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 351; Bağdâdî, *İzâhi'l-meknun fi'z-zeyli âlâ keşfi'z-zunûn*, 1: 726; Özel, "Alâeddin Ali Esved", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2: 319.

²⁰⁸ Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 168-167.

²⁰⁹ Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 212; Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, 12: 208; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 219; Zirikli, *el-İlâm kâmus-ı terâcim*, 4: 182.

²¹⁰ Nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Mahmûd Muavvaz, Beyrut 1411/1991; Eserin diğer ismi de şudur: *eş-Şifâ Şerhu'l-Vikâye li Musannifek*: Musannifek (ö. 875/1470) Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 192; Yaşaroğlu, "Musannifek" , *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 31: 239-240.

²¹¹ Zirikli, *el-İlâm kâmus-ı terâcim*, VII, 320; Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, 11: 32; Erdoğan Baş, "Şeyhzâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*(İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39: 97-98; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 241.

²¹² nşr. Salâh Muhammed Ebü'l-Hâc, *Umdetü'r-ri'âye 'alâŞerhi'l-Vikâye*, I-VI, Beyrut 2009; *es-Si'âye fî keşfi mâ fi Şerhi'l-Vikâye*, Lahor 1976); Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2:1522; Bağdâdî, *İzâhi'l-meknun fi'z-zeyli âlâ keşfi'z-zunûn*, 1: 732; 2: 1236; Zirikli, *el-İlâm kâmus-ı terâcim*, 5: 97; Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, 7: 88; Özel, *Hanefî Fıkıh*

5.2.17. Sadrüşşerîa es-Sânî Ubeydullâh b. Mes'ûd'un (ö. 747/1346) en-Nukâye muhtasarü'l-Vikâye Adlı Eseri Üzerine Yazılan Bazı Şerhler:

1) Muhammed b. Hüsâmiddîn el-Kuhistânî (ö. 962/1555); *Câmi 'u'r-rumûz fişerhi'n-Nukâye* (İstanbul 1289).²¹³

2) Abdülali b. Muhammed b. Hüseyin el-Bircendî (ö. 934/1527); *Şerhu'n-Nukâye muhtasarü'l-Vikâye*.²¹⁴

3) Ahmed b. Muhammed b. Muhammed eş-Şümünî (ö. 872/1468); *Kemâlü'd-dirâye fi şerhi'n-Nukâye muhtasarü'l-Vikâye* (Beyazıt Devlet Ktp. Bayezid, nr. 2286).²¹⁵

4) Ali el-Kari b. Sultan Mehmed el-Kârî (ö.1014/1605); *Şerhu'n-Nukâye muhtasarü'l-Vikâye*.²¹⁶

5) Salih b. Muhammed b. Abdullah er-Timurtâşî (ö. 1055/1645); *el-inâye fi şerhi'n-Nukâye muhtasarü'l-Vikâye*.²¹⁷

Âlimleri, 178; Tartışmalar için bkz. Abdullah Kahraman, "Trablusî, Alâeddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 41: 291-292.

²¹³ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2: 1802, 1971,-72; Bağdâdî, *İzâhi'l-meknun fi'z-zeyli âlâ keşfi'z-zunûn*, 2: 244; Zirikli, *el-İlâm kâmus-ı terâcim*, 5: 233; Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, 9: 179, 278; Ahmet Yaman, "Kuhistânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, TDV Yayınları, 2002), 26: 348.

²¹⁴ Zirikli, *el-İlâm kâmus-ı terâcim*, 4: 30; Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, 2: 172-173; Özel, "Hanefî Fıkıhî Âlimleri", 234; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 15; Bağdâdî, *İzâhi'l-meknun fi'z-zeyli âlâ keşfi'z-zunûn*, 1: 586; Cengiz Aydın- Gülseren Aydın, "Bircendî", 6: 186-187.

²¹⁵ Ahmet Özel, "Şümünî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, TDV Yayınları, 2010), 39: 261-262.

²¹⁶ nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde (Kazan: 1320).

²¹⁷ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1: 99; Bağdâdî, *İzâhi'l-meknun fi'z-zeyli âlâ keşfi'z-zunûn*, 1: 42; Zirikli, *el-İlâm kâmus-ı terâcim*, 3: 281; Muharrem Kılıç, "Timurtâşî Sâlih b. Muhammed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, TDV Yayınları, 2012), 41: 189.

6) Abdülvâcid b. Muhammed el-Kütahyevî es-Seyrâmî (ö. 838/1434); *el-İhtiyârât fi Şerhi'n-Nükâye* (Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü, nr. 2007).

7) Mahmûd b. Ahmed el-Ayıntâbî (ö. 902/1496); *el-Kifâye fi tavzîhi'n-Nukâye*.²¹⁸

5.2.18. Muhammed b. Muhammed es-Secâvendî'nin (ö. 596/1200) et-Tecnis fi'l-hisab'ına Yazılan Şerh:²¹⁹

Mes'ud b. Mu'tez el-Meşhedî (?); *Minhâcü me'âni't-Tecnis*.²²⁰

5.2.19. Muhammed b. Abbâd b. Melik Dâd el-Hılâtî'nin (ö. 652/1254) Telhisu'l-Câmi'l-Kebir Adlı Eseri Üzerine Yazılan Bazı Şerhler:

1) Alî b. Balabân b. Abdillâh el-Mısrî (ö.739/1339); *Tuhfetü'l-harîs fi şerhi't-Telhîs*.

2) Mesut b. Ömer et-Teftâzânî (ö. 792/1390); *el-Îzâh*.

3) Ebu'l-Isme Mes'ud b. Muhammed el-Gücdüvânî (?); *et-Tenvîr şerhu Telhîsi'l-Câmi'i'l-kebîr*.

4) Muhammed b. Mahmud b. Ahmed el-Babertî (ö. 786/1384); *Şerhu Telhîsi'l-Câmi'i'l-kebîr*.

5) Mehmed b. Hamza Fenârî (ö. 834/1431); *Şerhu Telhîsi'l-Câmi'i'l-kebîr*.²²¹

²¹⁸ İbn Kutluboğa, *Tâcü't-Terâcim*, S. 40; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 109-112; Zirikli, *el-İlâm kâmus-ı terâcim*, 4: 354; Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 132; Özen, "Sadrüşşeria", 35: 430-431.

²¹⁹ Ahmet Özel, "Secâvendî, Muhammed b. Muhammed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, TDV Yayınları, 2009), 36: 266-268.

²²⁰ Özel, "Secâvendî", 36: 266-268.

²²¹ Zirikli, *el-İlâm kâmus-ı terâcim*, 6: 342; Hakkı Aydın, "Fusûlü'l-Bedâyi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, TDV Yayınları, 1996), 13: 229-230;

5.2.20. Muhammed b. Ebu Bekir er-Râzî'nin (ö. 666/ 1268'den sonra) *Tuhfetu'l-Mülûk'u* Üzerine Yazılan Bazı Şerhler:

- 1) İbn Melek (ö. 821/1418); *Şerhu Tuhfetu'l-Mülûk*.
- 2) Aynî (ö. 855/1451); *Minhatu's-sülûk*.
- 3) Ebu'l-Leys Muharrem b. Muhammed ez-Zeylaî (ö. X/XI.); *Hediyetü's-sa'luk*.²²²

5.2.21. Abdullah b. Mahmud b. Mevdudî el-Mevsilî'nin (ö. 683/1284) *el-Muhtar'ı* Üzerine Yazılan Bazı Şerhler:

- 1) Abdullah b. Mahmud b. Mevdudî el-Mevsilî (ö. 683/1284); *el-İhtiyar li ta'lili'l-Muhtar*.
- 2) Ebu'l Abbas Ahmed b. Ali ed-Dimeşki (?); (?).²²³
- 3) Çivizade Muhyiddin Mehmed Efendi (ö. 954/1547); *el-İsâr li halli'l-Muhtar fi'l-furu*.
- 4) Gaznevî (ö. 773/1372); *Şerhü'l-Muhtar*.²²⁴
- 5) Halebî (ö. 879/1474). *Şerhu'l-Muhtâr*.²²⁵
- 6) Abdulganî Karabâğî (ö. X/XVI); *Şerhu'l-Muhtâr*.

5.2.22. Ahmed b. Ali İbnü's-Sââtî'nin (ö. 694/1295) *Mecmau'l-Bahreyn ve Mültekâ'n-Neyyireyn Adlı Eseri* Üzerine Yazılan Bazı Şerhler:

- 1) Ahmed b. Ali İbnü's-Sââtî (ö. 694/1295); (?).²²⁶

İbrahim Hakkı Aydın, "Molla Fenârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, TDV Yayınları, 2005), 30: 245-247.

²²² Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 111.

²²³ Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 114.

²²⁴ Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 114.

²²⁵ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1: 358; Bağdâdî, *İzâhi'l-meknun fi'z-zeyli âlâ keşfi'z-zunûn*, 2: 208; Zirikli, *el-İlâm kâmus-ı terâcim*, 7: 278.

²²⁶ Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 117.

2) Ayıntabî (ö. 767/1367); *el-menba*.²²⁷

3) İbn Melek (ö. 821/1418); *Şerhu'l-Mecma'* (Millet Ktp. Feyzullah Efendi, nr. 809).²²⁸

4) İbrahim b. Musa b. Ebûbekr et-Tarâblusî (ö. 922/1516); *Mevâhibü'r-Rahmân fi mezhebi'n-Nu'man*.

5) İbnü'z-Ziyâ el-Mekkî (ö. 854/1450); *el-Meşra*.²²⁹

6) Aynî (ö. 855/1451); *Şerhü'l-Mecma (el-Müstecma)*.

7) İsa b. Halef er-Reşîdî (?); (?).²³⁰

5.2.23. Muhammed b. Muhammed b. Alî el-Kâşgarî'nin (ö. 705/1305) *Münyetü'l-musallî ve gunyetü'l-mübtedâ* Adlı Eseri Üzerine Yazılan Bazı Şerhler:²³¹

1) İbrahim b. Muhammed b. İbrahim el-Halebî (ö. 956/1549); *Hilyetü'l-mücellî*.²³²

2) Halebî (ö. 956/1549); *Gunyetu'l-mütemellî*.

3) Halebî (ö. 956/1549); *Halbetü'l-mücellî ve buğyetü'l-mübtedâ fi şerhi Münyeti'l-musallî ve gunyeti'l-mübtedâ* (Süleymaniye Ktp. Yusuf Ağa, nr. 225).

²²⁷ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2: 1601; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 13; Zirikli, *el-İlâm kâmus-ı terâcim*, 1: 84; Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, 1: 135; Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 144.

²²⁸ Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 167.

²²⁹ Saffet Köse, "İbnü'z-Ziyâ el-Mekkî", 31: 248.

²³⁰ Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 117.

²³¹ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2: 1603, 1886-87; Zirikli, *el-İlâm kâmus-ı terâcim*, 4: 261; Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, 11: 249. Ahmet Özel, "Kâşgarî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, TDV Yayınları, 2002), 25: 9; Nşr. Abdülkerîm Hamza (Dimaşk: 1423/2002).

²³² Saffet Köse, "İbn Emîru Hâc", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, TDV Yayınları, 1999), 19: 477.

4) Halebî (ö. 956/1549); *Muhtasaru Gunyeti'l-mütemellî* (İstanbul: 1242).²³³

5) Ali b. İbrâhim b. Mestân (?); *Halebî Sagîr Tercümesi* (Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar, nr. 1969).

6) *Halebî Lugatı* (Süleymaniye Ktp. Antalya-Tekelioğlu, nr. 843, vr. 41b-53b).

7) Nûreddin Muhammed b. Muhammed el-Bedî' eş-Şîrvânî (?); *Şerhu Muhtasari'l-Münyeti'l-musallî* (Süleymaniye Ktp. Hasan Hüsnü Paşa, nr. 443).

8) Muhammed b. Ahmed Edirnevî (?); *Zuhru'n-necât fi tercümeti'l-Münyeti'l-musallî* (Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 178).

5.2.24. Neseffî'nin (ö. 710/1310) *Kenzü'd-Dekâik'* Adlı Eseri Üzerine Yazılan Bazı Şerhler:

1) Osman b. Ali b. Mihcen ez-Zeylaî (ö. 743/1343); *Tebyînü'l-hakâik*.²³⁴

2) Aynî (ö. 855/1451); *Remzü'l-hakâik*.

3) Molla Miskin Muhammed b. Abdillâh el-Herevî (ö. 954/1547); *Şerhu Kenzi'd-dekaik* (Bulak 1287).²³⁵

²³³ Köse, "İbn Emîru Hâc", 19: 477

²³⁴ Kureşî, *el-Cevâhiri'l-mudîyye*, 2: 519; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-Terâcim*, 41; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 115; Zirikli, *el-İlâm kâmus-ı terâcim*, 4: 373; Kızılkaya, Necmettin, "Zeylaî, Osman b. Ali", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, TDV Yayınları, 2013), 44: 354-355.

²³⁵ Bağdâdî, *İzâhi'l-meknun fi'z-zeyli âlâ keşfi'z-zunûn*, 2: 242; Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, 11: 123; Mustafa Sinanoğlu, "Hamevî, Ahmed b. Muhammed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, TDV Yayınları, 1997), 15: 457. Abdulkadir Şenel, "Muîn El-Miskîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, TDV Yayınları, 2005), 31: 88-89.

4) Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed b. Nüceym (ö. 970/1563); *el-Bahru'r-râik*.²³⁶

5) Sirâceddin İbn Nüceym (ö. 1005/1596); *en-Nehrü'l-fâ'ik*(Süleymaniye Ktp. Süleymaniye, nr. 481/2.).²³⁷

6) Makdisî(ö.1004/1596); *Evdahu'r-remz alâ Nazmi'l- Kenz*.²³⁸

7) İbrâhim b. Muhammed es-Semerkindî el-Leysî (ö. 907/1501'den sonra); *Müstahlasü'l-hakâ'ik*. (Delhi 1287).²³⁹

8) Abdülber b. Muhammed b. Muhammed b. eş-Şihne (ö. 921/1515); *Remzü'l-Hakâik*.

9) Muhammed b. Muhammed b. Ömer b. es-Sultân (ö. 950/1544); *Keşfü'l-hakâik*.²⁴⁰

²³⁶ nşr. Zekeriyâ Umeyrât, Beyrut 1418/1997); Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 34-135; Bağdâdî, *İzâhi'l-meknun fi'z-zeyli âlâ keşfi'z-zunûn*, 1: 378; Ahmet Yaman, "İbn Nüceym", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25: 261-262.

²³⁷ A. Nedim Serinsu, "İbn Nüceym", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, TDV Yayınları, 1999), 20: 235-236.

²³⁸ Kureşî, *el-Cevâhiri'l-mudiyeye*, 1: 203-206; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-Terâcim*, 13; *Keşfuzzunûn*, 2: 1516; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye* 26; Zirikli, *el-İlâm kâmus-ı terâcim*, 1: 171; Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*,1: 318; Ahmet Özel, "İbnü'l-Fasîh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21: 43.

²³⁹ Ahmet Yaman, "Kenzü'd-Dekâik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 25: 261-262.

²⁴⁰ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2: 1516; Bağdâdî, *İzâhi'l-meknun fi'z-zeyli âlâ keşfi'z-zunûn*, 2: 223; Zirikli, *el-İlâm kâmus-ı terâcim*, 7: 285; Salim Ögüt, "İbn Sultân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20: 362.

10) Mustafa Efendi, Bâlîzâde (ö. 1073/1662); *el-Ferâ'id fî halli'l-mesâ'il ve'l-fevâ'id (ve'l-kava'id)*, (Süleymaniye Ktp. Hasan Hüsnü Paşa, nr. 515).²⁴¹

5.2.25. İbrâhîm b. Alî b. Ahmed et-Tarsûsî (ö. 758/1357) *eL-Fevâidü'l Fıkhiyye* Adlı Eseri Üzerine Yazılan Şerh:

Tarsûsî (ö. 758/1357); *ed-Dürretü's Seniyye fî şerhi'l fevâidi'l fıkhiyye*.²⁴²

5.2.26. Tarâblusî'nin (ö. 922/1516) *Mevâhibür-Rahmân fî mezhebi'n-Nu'mân* Adlı Eseri Üzerine Yazılan Şerh:

Tarâblusî (ö. 922/1516); *el-Burhân*.²⁴³

5.2.27. Abdülvehhab b. Ahmed b. Vehban'ın (768/1366) *Kaydü's-şerâ'id ve nazmü'l-ferâ'id* Adlı Eseri Üzerine Yazılan Bazı Şerhler:

1) İbn Vehban (ö. 768/1366); *'İkdü'l-kalâ'id fî halli Kaydi's-şerâ'id*.²⁴⁴

2) Hasan b. Ammâr b. Ali es-Şürünbülâlî (ö. 1069/1659); *Teyşîrü'l-makasid bi-şerhi Nazmi'l-ferâ'id*.²⁴⁵

3) Makdisî (ö.1004/1596); *Şerhu Manzumeti İbn Vehban*.²⁴⁶

4) Seriyüddin İbnü's-Şihne el-Halebî (921/1515); *Tafsîlü 'ikdi'l-ferâ'id bi-(ve) tekmîli Kaydi's-şerâ'id*.²⁴⁷

²⁴¹ Eyyüp Said Kaya, Mehmet İpşirli, "Mustafa Efendi, Bâlîzâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul:TDV Yayınları, 2006), 31: 294-295.

²⁴² Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 141.

²⁴³ Abdullah, Kahraman, "Trablusî, Burhâneddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41: 292.

²⁴⁴ Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 145.

²⁴⁵ Şevket Topal "Şürünbülâlî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39: 274-276.

²⁴⁶ Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 145.

²⁴⁷ Ahmet Özel, "İbn Vehbân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20: 442-443

5) Sâlih el-Medhûn; *'Avnü'l-hükkâm 'alâ fasli'l-ahkâm Şerhu Manzûmeti'l-İmâm İbn Vehbân*.²⁴⁸

5.2.28. Muhammed b. Yusuf b. İlyas Şemseddin Konevî'nin (ö. 788/1386) *Düreri'l-Bihar* Adlı Eseri Üzerine Yazılan Bazı Şerhler:²⁴⁹

- 1) İbn Kutluboğa (ö. 879/1474); *Şerhu Düreri'l-Bihar*.
- 2) Zeynüddin Abdurrahman el-Aynî (ö. 893/1488); (?).
- 3) Şemsüddin Muhammed el- Buharî (ö. 850/1446); *Gururu'l-ezkâr*.
- 4) Ahmed b. Muhammed b. Hıdr (ö. 785/1383); *el-Gavsi'l-İktibâsi nefâisi'l-esrâri'l-mevdua fi Düreri'l-bihâr*.²⁵⁰

6.2.29. Şeyh Bedreddin'nin (ö. 823/1420) *Letâîfü'l İşârât*'ına Yapılan Bazı Şerhler:

- 1) Şeyh Bedreddin (ö. 823/1420); *et-Teshîl*.
- 2) Emir Fazıl; *et-Teshîl şerhi* (Süleymaniye Ktp. Cârullah Efendi, nr. 617).²⁵¹

5.2.30. İbnü'l Hümam'ın (ö. 861/1457), *Zâdü'l-fakir* Adlı Eseri Üzerine Yazılan Bazı Şerhler:

- 1) Muhammed b. Abdullah et-Timurtâşî (ö. 1006/1598); *İ'ânetü'l-Hakîr li-Zâdi'l-fakîr* (Beyazıt Devlet ktp. Bayezid, nr. 1992).
- 2) Ahmed b. İbrahim et-Tûnisî; *İs'âfü'l-Mevle'l-Kadir Şerhu Za'dil-Fakir* (Darü'l-kütübi'z-Zahiriyye, nr. 4047).

²⁴⁸ nşr. Mervân Muhammed Şaâr, Beyrut 1415/1994); Özel, "İbn Vehbân", 20: 442-443.

²⁴⁹ Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 156.

²⁵⁰ Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 156.

²⁵¹ Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 171.

5.2.31. Muhyiddîn Mehmed Kâfiyecî'nin (ö. 879/1474) *el-Ferah ve's-sürur fi Beyani'l-Mezahibi'l-Erbaa Fi'l-Uşûr'u* Üzerine Yazılan Şerh:²⁵²

Kâfiyecî (ö. 879/1474); *en-Neşâtu's-sudûr*.²⁵³

5.2.32. İbnü'ş-Şihne'nin (ö. 921/1515) *Nazmu'l-mesâil i'lleti's-sükût fihâ rızâ* Adlı Eserine Yazılan Şerh:²⁵⁴

Nuruddin et-Tarâblusî (X. yy./ XVI.yy.); (?) (Süleymaniye Ktp. Esad Efendi, nr. 843).

5.2.33. İbn Kemal'in (ö. 940/1534) *Islahu'l-Vikâye* Adlı Eserine Yazılan Şerh:²⁵⁵

İbn Kemal (ö. 940/1534); *Îzâhu'l-Islâh*.²⁵⁶

5.2.34. Halebî'nin (ö. 956/1549) *Mülteka'l- Ebhur* Adlı Eseri Üzerine Yazılan Bazı Şerhler:²⁵⁷

1) Şeyhîzâde Abdurrahman b. Muhammed (ö. 1078/1667); *Mecma'u'l-ehur fi Şerhi Mülteka'l-ebhur*.²⁵⁸

2) Haskefî (ö. 1088/1677); *ed-Dürrü'l-Münteka: (İstanbul 1302)*.²⁵⁹

²⁵² Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 198.

²⁵³ Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 198.

²⁵⁴ Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 227.

²⁵⁵ Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 237.

²⁵⁶ Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 237.

²⁵⁷ Şükrü Selim Has, "Mülteka'l-Ebhur", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31. 549-552.

²⁵⁸ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2: 1815; Bağdâdî, *Îzâhi'l-meknun fi'z-zeyli âlâ keşfi'z-zunûn*, 1: 549; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 334; Zirikli, *el-İlâm kâmus-ı terâcim*, 4: 109; Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, 5: 175; Özcan, Tahsin, "Şeyhîzâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39: 86.

²⁵⁹ Haskefî, *ed-Dürrü'l-müntekâ fi şerhi'l-Mültekâ* (İstanbul: 1258).

3) Mahmud b. Berekât b. Muhammed el-Bâkânî (ö. 1003/1594); *Mecrau'l-enhur ala Mülteka'l-ebhur* (Beyazıt Devlet Ktp. Veliyyüddin Efendi, nr. 1234).

4) Sun'ullah el Halebî (?); *İksirü't-Tüka fi Tahriri'l Mülteka* (Beyazıt Devlet Ktp. Veliyyüddin Efendi, nr. 1233).

5) *Mevkufâtî'nin Türkçe Tercüme ve Şerhi*.

6) Muhammed b. Şemsüddin Muhammed el-Behnesî (ö. 986/1578); *Şerhu'l-Mülteka*.²⁶⁰

7) Süleyman b. Ali el-Karamânî'nin (ö. 924/1518); (?).

8) Nûreddin Mahmûd b. Berekât ed-Dımaşkî (ö. 1003/1594); *Mecrâ (Ceryü)'l-enhur alâ Mülteka'l-ebhur*.

9) İsmâil b. Sinâneddin Sivâsî (ö. 1047/1637); *Ferâidü Mülteka'l-ebhur* (Beyazıt Devlet Ktp. Bayezid, nr. 8821-8822).

10) Kasapzâde Muhammed b. İbrâhim; *Halîcü'l-bihâr* (Süleymaniye Ktp. Şehid Ali Paşa, nr. 845).

11) Dervîş Muhammed b. Ahmed er-Rûmî (?); *Gavvâsü'l-bihâr*.

12) Mustafa b. Ömer Üsküdârî (ö. 1093/1682); *Câmiu'n-nukûl ve lâmiu'l-ukûl* (Beyazıt Devlet Ktp. Bayezid, nr. 8824).

13) Muhammed b. Muhammed el-Halebî (ö. 1104/1693); *Şerhu'l-Mülteka* (TSMK, III. Ahmed, nr. 895).

14) Halîl b. Resûl Sinobî Akçacamî (ö. 1075/1664); *İzhâru ferâidi'l-ebhur (ve îzâhu fevâidi'l-enhur) fi şerhi Mülteka'l-ebhur* (Köprülü Ktp. Mehmed Âsım Bey, nr. 86).

15) Şeyhîzâde Abdurrahman. (ö. 1078/1667); *Mecmau'l-enhur fi şerhi Mülteka'l-ebhur* (İstanbul: 1240).

²⁶⁰ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2: 1814; Bağdâdî, *İzâhi'l-meknun fi'z-zeyli âlâ keşfi'z-zunûn*, 2: 255; Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, 11: 217; Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 267.

16) Hisâlî Abdurrahman Çelebi (ö. 1087/1676); *el-Atâ fi şerhi'l-Mültekâ* (Beyazıt Devlet Ktp. Bayezid, nr. 2047).

17) Ali b. Şerefeddin ed-Dimyâtî (ö. 1110/1698); *Nûru't-tukâ şerhu'l-Mültekâ* (Beyazıt Devlet Ktp. Bayezid, nr. 8823).

18) Abdünnâfi' b. Sâlim Kırîmî(ö. 1116/1704); *Zâdü'l-ukbâ fi şerhi'l-Mültekâ* (Beyazıt Devlet Ktp. Veliyyüddin Efendi, nr. 1243).

19) Vahdetî Osman b. Abdullah Celvetî Edirnevî (ö. 1130/1718). *Mühtedi'l-ehur ilâ Mülteka'l-ebhur*, (İstanbul 1311).

20) Abdürrahim b. Ebû Bekir el-Mar'aşî (ö. 1149/1736); *el-Muâdil* (Beyazıt Devlet Ktp. Bayezid, nr. 2041).

21) Muhammed b. Yûsuf (ö. 1170/1757); *Kâşifü'l-ehur fi şerhi Mülteka'l-ebhur* (Süleymaniye Ktp. Esad Efendi, nr. 775).

22) Muhammed b. Rüşdî b. Mahmûd (?) ; *Şerhu'l-Mültekâ* (Süleymaniye Ktp. Esad Efendi, nr. 766).

23) Mehmed Hafîd Efendi (ö. /1811); *Kifâyetü'l-ukûl ve'n-nukûl* (Süleymaniye Ktp. Reşid Efendi, nr. 220).

24) Nûh b. Halîl b. Sâlim (ö. 1170/1659); *Münthehe'l-ebhur fi şerhi Mülteka'l-ebhur* (Süleymaniye Ktp. Lâleli, nr. 1017).

25) Şah Mehmed (?); *Münthehe'l-ehur şerhu Mülteka'l-ebhur* (Köprülü Ktp. Mehmed Âsım Bey, nr. 96).

26) Ahmed b. İbrâhim A'reczâde el-Kastamonî(ö. 1120/1708); *Câmiu'ş-şurûh* (Süleymaniye Ktp. Lâleli, nr. 1019).

27) Hasan b. Ali Kayserî (?), *Dürrü'l-bihâr ve künûzü'l-ahyâr* (Beyazıt Devlet Ktp. Veliyyüddin Efendi, nr. 1239).

28) Şeyhülislâm Debbağzâde Mehmed Efendi (ö. 1114/1702); *Menbau'l-ehur* (Nuruosmaniye Ktp. nr. 1644).

29) Gelibolu müftüsü Süleyman b. Mustafa (?); *Muvazzıhu Mülteka'l-ebhur* (Nuruosmaniye Ktp. nr. 1630).

30) Murtazâ b. Halîl Bozkırî (1012/1603'de sağ); *Şerhu Mülteka'l-ebhur* (Burdur İl Halk Ktp. nr. 2193).

31) Aysî Mehmed Efendi(ö. 1016/1607); *Şerhu'l-Mülteka* (Koca Râgıb Paşa Ktp. nr. 531).

32) Mehmed b. Veli b. Resûl İzmîrî (ö.1165/1751); *Kemâlû'd-dirâye fi cemî'i'r-rivâye min şürûhi'l-Mültekâ* (Manisa İl Halk Ktp. nr. 607/1-3).²⁶¹

5.2.35. Haskefî'nin (ö. 1088/1677) *Dürrü'l-Muhtâr'ı* üzerine Yazılan Şerh:

Abdurrahman b. İbrahim İbn Abdirrezzak (ö. 1138/1726); *Mefatihü'l-esrar ve levaihu'l-efkar*.

5.2.36. Fudayl Çelebi'nin (ö. 991/1583) *Avnü'r-raïd* Adlı Eseri Üzerine Yazılan Şerh:

Fudayl Çelebi (ö. 991/1583); *Savnü'l fârid fi'l-usûl ilâ Medariki Avni'r-râid*.²⁶²

5.2.37. Timurtâşî'nin (ö. 1006/1598) *Tenvîrü'l-ebşâr ve câmi'u'l-bihâr* Adlı Eseri Üzerine Yazılan Bazı Şerhler:²⁶³

1) Haskefî (1088/1677); *ed-Dürü'l-muhtâr*.²⁶⁴

²⁶¹ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 27-238; Bağdâdî, *İzâhi'l-meknun fi'z-zeyli âlâ keşfi'z-zunûn*, 2: 328; Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, 12: 95; Ferhat Koca, "İzmiri, Mevlana Mehmed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23: 529-530.

²⁶² Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 274.

²⁶³ Bağdâdî, *İzâhi'l-meknun fi'z-zeyli âlâ keşfi'z-zunûn*, 2: 262; Zirikli, *el-İlâm kâmus-ı terâcim*, 7: 117; Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, 10: 18-20; Özel, "Timurtâşî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41: 189.

²⁶⁴ Zirikli, *el-İlâm kâmus-ı terâcim*, 7: 188; Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, 11: 56; Ahmet Özel, "Haskefî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 16: 387.

2) Haskefî (1088/1677); *Hazâinu'l-esrâr ve bedâiu'l-efkâr fi şerhi Tenvîri'l-epsâr* (Delhi 1992).

3) Molla Hüseyin b. İskender er-Rûmî (ö. 1084/1673); *el-Cevherü'l-münîr fi şerhi't-Tenvîr* (Edirne Selimiye Ktp. nr. 812).

4) Abdürrezzâk b. Halîl b. Cüneyd er-Rûmî (?); *Münîrü'l-efkâr şerhu Tenvîri'l-epsâr*.²⁶⁵

5) Muhammed b. Ebû Bekir el-Bursevî (ö. 1088/1678); *Tebisîrü'l-envâr ve Câmi'u'l-esrâr fişerhi Tenvîri'l-epsâr*; (Nuruosmaniye Ktp. nr. 1577).²⁶⁶

7) Mûsâ b. Es'ad el-Mehâsinî (?); *Hulâsatü't-tenvîr ve zahîretü'l-muhtâc ve'l-fakîr* (Süleymaniye Ktp. Esad Efendi, nr. 674).

8) İsmâil b. Abdülbâkî el-Yâzicî(?); *Metâli'u'l-envâr ve levâmi'u'l-efkâr*.²⁶⁷

5.2.38. Muhammed b. Abdullah b. Ahmed et-Timurtâşî'nin (ö. 1006/1598), *Tuhfetü'l-akrân'*ına Yazılan Şerh:

Timurtâşî (ö. 1006/1598); *Mevahibü'r-Rahman*.²⁶⁸

5.2.39. Muhammed b. Takıyyüddin Ebûbekr el-Muhibbî'nin (ö. 1016/1608) *el-Manzûmetü'l-Muhibbiyye'sine* Yazılan Şerh:

Yusuf b. ebi'l Feth ed-Dımaşkî; *Uddetü'l Ahkâm*.²⁶⁹

5.2.40. Şürünbülâli'nin (ö. 1069/1659) *Nuru'l-îzâh'*ına Yazılan Bazı Şerhler:

1) Şürünbülâli (ö. 1069/1659); *İmdadü'l Fettah*.²⁷⁰

²⁶⁵ Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 282.

²⁶⁶ Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 282.

²⁶⁷ Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 282.

²⁶⁸ Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 283.

²⁶⁹ Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 291.

²⁷⁰ Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 303.

2) Muhammed b. Ali el Hüseyñied-Dımeşki (ö. 765/1364); *Da'v'u'l-Misbâh fi Şerhi Nuri'l-İzah*.²⁷¹

3) Osman b. Yakub el Kemahî(ö. 1171/1757); *Süllemü'l-Felâh şerhu Nûri'l-îzâh*.²⁷²

4) Hâmid b. Alî b. İbrâhîm ed-Dımaşkî (ö. 1171/1758); *Misbâhu'l-felâhşerhu Nûri'l-îzâh*.²⁷³

5) Muhammed b. Muhammed Emîn b. Ömer ed-Dımaşkî (ö. 1306/1889); *Mi'racu'l-Felâh*.²⁷⁴

6) Ebu Zeyd Şelebi; *el-Miftâh*.²⁷⁵

7) Muhammed Muhyiddin Abdulhamid (1900/1973); *Sebîlü'l-felâh fi şerhi Nûri'l-îzâh*.²⁷⁶

8) Muhammed Adnan Derviş; *Hidâyetü'l-Fettah*.²⁷⁷

5.2.41. Muhammed b. Hasan b. Ahmed Kevâkibî'nin (ö. 1096/1685) Manzûmetü'l-Kevakib' ı Üzerine Yazılan Şerh:

Kevâkibî (ö. 1096/1685); *İrşadü't-talib*.²⁷⁸

5.2.42. Kevâkibî'nin (ö. 1096/1685), el-Ferâidü's-seniyye Adlı Eseri Üzerine Yazılan Şerh:

Kevâkibî (ö. 1096/1685); *el-Fevâidü's-semiyye*.²⁷⁹

²⁷¹ Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 303.

²⁷² Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 303.

²⁷³ Saffet Köse, "İmâdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul:TDV Yayınları, 2000), 22: 171.

²⁷⁴ Ahmet Özel, "İbn Âbidînzâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19: 293-294.

²⁷⁵ Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 303.

²⁷⁶ İsmail Durmuş, "Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, , 2005), 30: 556-557.

²⁷⁷ Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 303.

²⁷⁸ Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 320.

5.2.43. Abdurrahman b. İbrahim İbn Abdirrezzak'ın (ö. 1138/1726) *Kalâidü'l-Manzum Fi Ferâzi'l-Ulum'*una Yazılan Bazı Şerhler:

1) İbn Abdirrezzak (ö. 1138/1726); *Nasru'l-leâli'l-mefhûm*.²⁸⁰

2) Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdülaziz İbn Âbidîn (ö. 1252/1836); *er-Rahîku'l-mahtûm şerhu Kalâidi'l-manzûm*.²⁸¹

Tablo 2 : Furû fıkıh eserleri üzerine yazılan şerhlerin asırlara ve müelliflere göre dağılımı

Müellif, vefat tarihi ve şerhi yapılan eseri (sıralı rakamlar hicri asırları göstermektedir)	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	Vefat tarihi bilinmeyen müellif	Toplam
Ebü Yusuf (ö.182/798) Kitabu'l-Harac									1				1
eş-Şeybânî (ö. 189/805) <i>ez-Ziyâdât</i>		1	2										3
eş-Şeybânî, <i>el-Câmiu's-Sagir</i>	1		1	1									3
eş-Şeybânî, <i>el-Câmiu'l-Kebir</i>	1	1	3										5
eş-Şeybânî, <i>es-Siyerü'l-kebir</i>				2									2
eş-Şeybânî, <i>Ziyadatü'z-Ziyadat</i>		1											1
et-Tahâvî (ö. 21/933) <i>el-Muhtasar</i>		3	1										4

²⁷⁹ Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 320.

²⁸⁰ Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 338.

²⁸¹ Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 338.

Tahâvî (ö. 321/933) <i>Meâni'l- âsâr</i>						1							1
Hâkim eş-Şehid (ö. 334/945) <i>el-Kâfi</i>	1	2	1										4
Hâkim eş-Şehid (ö. 334/945) <i>el-Muhtasar</i>		1											1
el-Kerhî (ö. 340/952) <i>el-Muhtasar</i>	1		1										2
Kudurî (ö. 428/1037) <i>el-Muhtasarı</i>	1	2	4	2	1	3		1		1		6	21
en-Neseî (ö. 537/ 1142), <i>el- Manzûme</i>			2		4	3		2				5	16
Mergînânî (ö. 593/1197) <i>el-Hidâye</i>				5	2	1	7	4	1	1	5		59
Burhanuşşerîa (VII/XIV.asır), <i>Vikâyetü'r-rivâye</i>					1	6	1						8
Sadrüşşerîa es-Sânî (ö. 747/1346) <i>en-Nukâye</i>						3	2	2					7
es-Secâvendî (ö. 596/ 1200) <i>el-Tecnis '</i>							2	2				1	4
el-Hılâtî (ö. 652/1254) <i>Telhisu'l-Câmü'l-Kebir</i>					3	1						1	5
Râzî (ö. 666/ 1268) <i>Tuhfetü'l-Mülûk</i>						2	1						3
el-Mevsilî (ö. 683/1284) <i>el-Muhtar</i>				1	1	1	1					1	5
İbnü's-Sââtî (ö. 694/ 1295) <i>Mecmau'l-Bahreyn</i>				1	1	3	1					1	7
el-Kâşgarî (ö. 705/1305) <i>Münyetü'l-musallî</i>						4						4	8
Neseî (ö. 710/1310),					1	1	5	3					10

<i>Kenzü'd-Dekâik'</i>													
et-Tarsûsî (ö. 758/1357) <i>el-Fevâidü'l Fıkhıyye</i>				1									1
Tarâblusî (ö. 922/1516) <i>Mevâhibü'r- Rahmân</i>						1							1
b. Vehban (768/1366) <i>Kaydü's-şerâ'id</i>				1		1	2					1	5
Şemseddin Konevî (ö. 788/1386) <i>Dürer</i>				1	3								4
Şeyh Bedreddin (ö. 823/1420) <i>Letâif</i>					1							1	2
İbnü'l Hümam (ö. 861/1457), <i>Zâdü'l-fakir</i>							1					1	2
Kâfiyecî (ö. 879/1474) <i>el-Ferah</i>					1								1
İbnü's-Şihne (ö. 921/ 1515) <i>Nazmu'l-mesâil</i>							1						1
İbn Kemal (ö. 940/1534) <i>Islahu'l-Vikâye</i>							1						1
Halebî (ö. 956/1549) <i>Mülteka'l- Ebhur</i>							2	7	12	2		7	18
Haskefî (ö. 1088/1677) <i>Dürrü'l-Muhtâr</i>									1				1
Fudayl Çelebi (ö. 991/1583) <i>Avnü'r-raid</i>							1						1
Timurtâşî (ö. 1006/1598) <i>Tenvîrü'l-ebşâr</i>								4				2	6
et-Timurtâşî (ö. 1006/ 1598) <i>Tuhfetü'l-akrân</i>								1					1
Şürunbülâli (ö. 1069/ 1659) <i>Nuru'l-îzâh</i>				1			1	2		2	1		7
Kevâkibî (ö. 1096/ 1659) <i>Nuru'l-îzâh</i>								1					1

1685) el-Feraid														
Kevâkibi (ö. 1096/ 1685) <i>Manzûme</i>								1						1
İbn Abdirrezzak (ö. 1138/1726) <i>Kalâid</i>									1	1				2
Toplam	5	1	1	1	4	4	27	32	17	5	7	32		239
		1	5	2	0	5								

Hicri 4 ila 14. yüzyıllar arasında 239 adet furû fıkıh şerhi yazılmıştır. Bunlar içerisinde kaza ve feraiz konusu dahil değildir. Bu rakamlar genel bir ifade özelliği taşımaktadır. Zira kaynaklarda şerh olarak veya şerh olarak kaydı geçen birçok eser muhteva olarak incelenmediği için bu rakam değişebilir. 6. yüzyıldan itibaren şerh yazımı 14. asıra kadar devam etmiştir. 8. 9.10. ve 11. yüzyıllar furû fıkıh eserlere şerh yazılan yoğun asırlardır. Bu netice içerisinde müellifin vefat tarihi tespit edilemediği için yazıldığı yüzyıl tespit edilemeyen 32 şerh eseri bulunmamaktadır. Merğînânî'nin (ö. 593/1197) eseri *el-Hidâye* üzerinde en çok şerh yazılmıştır. Kudurî'nin (ö. 428/1037) *el-Muhtasar'ı*, en-Nesefî'nin (ö. 537/1142), *el-Manzûmetü'n-Nesefiyye'si ve Halebî'nin* (ö. 956/1549) *Mülteka'l- Ebhur'u* üzerine çokça şerh yazılan diğer eserlerdir. Hanefi mezhebinin temel metinlerinden el-Mevsilî'nin (ö. 683/1284) *el-Muhtar'ı*, İbnü's-Sââtî'nin (ö. 694/ 1295) *Mecmau'l-Bahreyn'ı* ve Nesefî (ö. 710/1310), *Kenzü'd-Dekâik'i* de üzerine şerh yazılan eserler arasındadır. Bazı müellifler kendi eserleri üzerine şerh yazmışlardır. Bir eserin üzerine şerh yazılmasının sebepleri ayrı bir inceleme konusudur. Manzum fıkıh metinleri üzerinde şerh yazılmıştır.

5.3. Hanefi Fıkında Şerhi Olan Kaza Kitaplarına Yazılan Şerhler

5.3.1. *Ebu Yusuf, Edebü'l-kâdî* Adlı Eseri Üzerine Yazılan Şerh:

Abdülazîz b. Ahmed el-Halvânî (ö. 452/1060(?)); *Şerhu Edebi'l-Kâdî li-Ebî Yusuf*.²⁸²

5.3.2. Ahmed b. Ömer el-Hassâf'ın (ö. 261/875) *Edebi'l-kâdî* Adlı Eseri Üzerine Yazılan Bazı Şerhler:

1) Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hinduvânî (ö. 362/973); *Şerhu Edebi'l kâdî*.²⁸³

2) Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs (ö. 370/981); *Şerhu Edebi'l-kâdî*.

3) Abdullah b. Hüseyin en-Nâsîhî (ö. 447/1055); *Tehzîbü Edebi'l-kâdî li'l-Hassâf ve Edebü'l-kâdî*.²⁸⁴

5) Alî b. el-Hüseyin b. Muhammed es-Suğdî (ö. 461/1068); *Şerhu Edebi'l-Kâdî*.²⁸⁵

6) Ahmed b. Mensûr İsbîcâbî (ö. 480/1087); *Şerhu Edebi'l-Kâdî*.²⁸⁶

7) Hâherzâde (ö. 483/1090); *Şerhu Edebi'l-Kâdî*.²⁸⁷

8) İbn Maze el-Buhârî (ö. 483/1090); *Şerhu Edebi'l-Kâdî*.²⁸⁸

²⁸² Kâmil Şahin, "Halvânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15: 383.

²⁸³ Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 43-44.

²⁸⁴ Tahsin Özcan, "Nâsîhî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32:394.

²⁸⁵ Nşr. Selâhaddin Abdüllatîf en-Nâhî, Bağdat 1975-1976; Beyrut 1404/1984).

²⁸⁶ Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 56-57.

²⁸⁷ Ahmet Özel, "Haherzade", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15: 135.

9) Hasen b. Mansûr b. Mahmûd el-Özkendî (ö. 592/1196); *Şerhu Edebi'l-Kâdî li'l-Hassâf*.²⁸⁹

Tablo 3: Hanefi Fıkhdında Kaza eserleri üzerine yazılan şerhlerin asırlara ve müelliflere göre dağılımı

Müellif, vefat tarihi ve şerhi yapılan eseri	4. yüzyıl	5.yüzyıl	Toplam
Ebu Yusuf, <i>Edebü'l-kâdî</i>		1	1
el-Hassâf (ö. 261/875), <i>Edebi'l-kâdî'</i>	2	6	8
Toplam	2	7	9

Kaza eserleri üzerine yazılan şerhlerin asırlara ve müelliflere göre dağılımı incelendiğinde şu durum ortaya çıkmaktadır: Ebu Yusuf'a bir kaza kitabı nispet edilmektedir. Bu araştırılması gereken bir durumdur. Konuyla ilgili, *Edebi'l-kâdî'* üzerine şerhler de yine ilk 4. ve 5. yüzyıllar içerisinde yazılmıştır. Kaza konusu furu kitapları içerisinde de yer almaktadır.

5.5. Hanefi Fıkhdında Miras Kitaplarına Yazılan Şerhler:

5.5.1. Secâvendî'nin (596/1200'den sonra) *es-Sirâciyye'si* Üzerine Yazılan Şerhler:

1) Mahmûd b. Ebî Bekr b. Mahmûd el-Kelâbâzî (ö. 700/1300); *el-Minhâcü'l-müntehab min Dav'i's-Sirâc*.²⁹⁰

²⁸⁸ nşr. Muhyî Hilâl Serhân, Bağdad 1397/1977; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-Terâcim*, S. 46; Taşköprizâde, *Miftâhu's-saâde*, 2: 277; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 149; Bağdâdî, *İzâhi'l-meknun fi'z-zeyli âlâ keşfi'z-zunûn*, 1: 783.

²⁸⁹ Özel, "Kâdîhan", 24: 122-123.

²⁹⁰ Özel, "Secâvendî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 36: 268.

2) Molla Fenarî (ö. 834/1431); *Şerhu's-Sirâciyye*.²⁹¹

3) Ahmed b. Süleyman İbn Kemal (ö. 940/1534); *Şerhu'l-Ferâizi's-Sirâciyye*.²⁹²

4) Burhanuddin Haydar b. Muhammed el-Herevi (v. 830/1427); *Şerhu's-Sirâciyye*.²⁹³

5) İbnu'l-Hanbelî (ö. 971/1563); *Şerhu's-Sirâciyye*.²⁹⁴

6) Emir Padişah (ö. 987/1579); *Şerhu's-Sirâciyye*.²⁹⁵

7) Ali b. Muhammed b. Ali Seyyid Şerîf el-Cürânî (ö. 816/1413); *Şerhu's-Sirâciyye*.²⁹⁶

Tablo 4: Hanefi Fıkında Ferâiz eserleri üzerine yazılan şerhlerin asırlara ve müelliflere göre dağılımı

Müellif, vefat tarihi ve şerhi yapılan eseri	8.yüzyıl	9. yüzyıl	10. yüzyıl	Toplam
Secâvendî (596/1200 den sonra) <i>es-Sirâciyye</i>	1	3	3	7
Toplam	1	3	3	7

Secâvendî'nin (596/1200 den sonra), *es-Sirâciyye*'si üzerine 7 adet şerh yazılmış bir feraiz kitabıdır. Şerhler 8. 9. ve 10. yüzyıllarda yazılmıştır. Bu hususta neden başka eserler ve şerhlerin yazılmadığı veya yazılmış ise tespiti ayrı bir çalışma konusudur.

²⁹¹ Özel, "Secâvendî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 36: 268.

²⁹² Özel, "Secâvendî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 36: 268.

²⁹³ Özel, "Secâvendî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 36: 268.

²⁹⁴ Özel, "Secâvendî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 36: 268.

²⁹⁵ Özel, "Secâvendî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 36: 268.

²⁹⁶ Özel, "Secâvendî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 36: 268.

Sonuç

Hanefi mezhebi fakihlerinin yazdıkları temel eserlere sonraki müellifler tarafından şerhler yazılmıştır. Fıkıh mirası bakımından şerhlerin önemi ortadadır. Şerhlerin bunun yanında gözden kaçırılan başka önemli fonksiyonları da vardır. Metinler, fetva, kaza ve öğretim faaliyetleri için önemlidir. Şerhler ise mezhep birikiminin bu metinden sonraki dönemlere nakledilmesi gibi bir fonksiyonu da icra etmektedir. Hanefi fıkıh edebiyatındaki temel metinler üzerine yazılan şerh kitapları ve müellifleri tespit edilerek kronolojik olarak sıralanmıştır.

Hicri 4. ila 14. yüzyıllarda 72 adet usûl şerhi yazılmıştır. Hicri 8, 9, 10 ve 11. yüzyıllar içerisinde yoğun olarak şerh yazılmıştır. *Menâri' l-envâr* üzerinde 5 asır şerh yazılmıştır. Üzerinde çokça şerh yazılan diğer bazı eserler *Kenzü' l-vusûl*, *el-Muğnî* ve *et-Tenkîh*'dir. Bu eserler üzerinde yapılan şerhlerin yaygınlığı şöhret, tedris, talim ve başka sebeplerle izah edilebilir.

Hicri 4 ila 14. yüzyıllar arasında 239 adet furû fıkıh şerhi yazılmıştır. Kaynaklarda şerh olarak kaydı geçen bir çok eser muhteva olarak incelenmediği için bu rakam değişebilir. 6. yüzyıldan itibaren şerh yazımı 14. asıra kadar devam etmiştir. 8. 9.10. ve 11. yüzyıllar furû fıkıh eserlere şerh yazılan yoğun asırlardır. Merğînânî'nin (ö. 593/1197) eseri *el-Hidâye* üzerinde en çok şerh yazılmıştır. Kudurî'nin (ö. 428/1037) *el-Muhtasarı*, en-Nesefî'nin (ö. 537/1142), *el-Manzûmetü'n-Nesefiyye*'si ve Halebî'nin (ö. 956/1549) *Mülteka'l-Ebhur*'u üzerine çokça şerh yazılan diğer eserlerdir. el-Mevsilî'nin (ö. 683/1284) *el-Muhtar*'ı, İbnü's-Sââtî'nin (ö. 694/ 1295) *Mecmau'l-Bahreyn*'i ve Nesefî (ö. 710/1310), *Kenzü'd-Dekâik*'i de üzerine şerh yazılan eserler arasındadır. Bazı müellifler kendi eserleri üzerine şerh yazmışlardır. Bir başka konu da manzum fıkıh metinleri üzerinde şerh yazılmış olmasıdır.

Ebu Yusuf'a bir kaza kitabı nispet edilmektedir. Konuyla ilgili, *Edebi'l-kâdî*' eseri ilk dönemde yazılmış üzerine yazılan şerhler de yine ilk 4. ve 5. yüzyıllar içerisinde yazılmıştır. Zaten kaza konusu furu kitapları içerisinde de yer almaktadır.

Secâvendî'nin (596/1200 den sonra), *es-Sirâciyye*'si üzerine 7 adet şerh yazılmış bir feraiz kitabıdır. Şerhler 8. 9. ve 10. yüzyıllarda yazılmıştır. Bu hususta neden başka eserler ve şerhlerin yazılmadığı veya yazılmış ise tespiti ayrı bir çalışma konusudur.

KAYNAKÇA

- A. J. Wensinck, "Nesefî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 9: 199. İstanbul: TDV Yay. 1993.
- Ağababa, Naile. *Ortaçağ Türk Dil Bilim Adamları*, (Van: Ahenk yayınları, 2006).
- Akgündüz, Ahmet. "Gaznevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 13: 487-488; İstanbul: TDV Yay. 1996.
- "İtkânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 23: 464-465. İstanbul: TDV Yay. 2001.
- Aksoy, Hasan. "Şemseddin Sivâsî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38: 535-526. İstanbul: TDV Yay., 2010.
- "Müeyyedzade Abdurrahman Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31: 486. İstanbul: TDV Yay., 2006.
- Apaydın, H. Yunus, "Kerhî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25: 285-287. Ankara: TDV Yay. 2002.
- Arkan, Atilla. "Klasik Bir Eser Okuyucusu ve Şârih Olarak İbn Rüşd". *Medeniyet ve Klasik*. İstanbul: Klasik Yay. 2007.

- Atar, Fahrettin. "Abdülazîz el-Buhârî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1:186-187. İstanbul, TDV Yay., 1988.
- Aydın, Cengiz-Gülseren Aydın. "Bircendî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 5: 186-187. İstanbul: TDV Yay., 1992.
- Aydın, Hakkı. "Fusûlü'l-Bedâyi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 13: 229-230, İstanbul: TDV Yay., 1996.
- Aydın, İbrahim Hakkı. "Molla Fenârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 30: 245-247. İstanbul, TDV Yay. 2005.
- Aytekin, Arif. "Bâbertî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4: 377. İstanbul: TDV Yay., 1991.
- Ayvazoğlu, Beşir. *Aşk Estetiği*. İstanbul: Kapı yayınları, 2013.
- Bağdadi, İsmail Paşa b. Muhammed Emin. *İzâhi'l-meknun fi'z-zeyli âlâ keşfi'z-zunûn*. Beyrut: Dâr-u ihyâ'î't-turâsi'l-arabî, Beyrut, ts.
- Baş, Erdoğan. "Şeyhzâde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39: 97-98. İstanbul: TDV Yay., 2010.
- Başoğlu, Tuncay. "Saymerî, Hüseyin b. Ali", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 36: 215. İstanbul: TDV Yay., 1998.
- Bayder, Osman. *el-Hidâye Bir Fıkıh Metninin Hanefi Geleneğe Etkisi*. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2019.
- Bedir, Murtaza. "Vikâyetü'r-Rivâye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 43: İstanbul: TDV Yay., 2013.
- Bedir, Murteza. "Nesefî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32: 567-568. İstanbul, TDV Yay., 2006.
- Bedir, Murteza-Ferhat Koca. "Pezdevî, Ebü'l-Usr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 34:264-266. İstanbul: TDV Yay., 2007.

- Birişik, Abdulhamit. "Tefsir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40: 290-294. İstanbul: TDV Yay., 2011.
- Bursalı, M. Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: 1333.
- Çeker, Orhan. "Cîven". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 8: 35. İstanbul: TDV Yay., 1993.
- Cevdet Paşa. *Tezâkir*. Neşr C. Baysun. Ankara: TTK Yayınları, 1967.
- Ceyhan, Abdullah. "Gedizli Mehmed Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 13: 550-551. İstanbul, TDV Yay., 1996.
- Ceylan, Ömür. *Tasavvufi Şiir Şerhleri*. İstanbul: 2000.
- Cici, Recep. *Osmanlı Dönemi İslam Hukuku Çalışmaları-Kuruluştan Fatih Devrinin Sonuna Kadar*. Bursa: Arasta Yayınları, 2001.
- Cündioğlu, Düccane. "Çağdaş Tefsir Tarihi Tasavvurunun Kayıp Halkası: Osmanlı Tefsir Mirası". *İslamiyat*, 2/4 (Ekim-Aralık 1999), 51-73.
- Cündioğlu, Düccane. *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Anlamın Tarihi*. İstanbul: Tibyan Yayınları, 1997.
- Dağlar, Abdülkadir. *Klasik Türk Edebiyatı Şerh Geleneği ve Hacı İbrahim Efendi'nin Şerh-i Belâgat'ına Dair*. Kayseri: 2006.
- Davutoğlu, Ahmet. "İslam Düşünce Geleneğinin Temelleri, Oluşum Süreci ve Yeniden Yorumlanması". *Dîvân: İlmî Araştırmalar*, 1(1996): 24-28.
- Doğan, Muhammed Nur. "Metin Şerhi Üzerine". *Eski Şiirin Bahçesinde*. İstanbul: Alternatif Yayıncılık, 2005.
- Durmuş, İsmail. "Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30: 556-557. İstanbul: TDV Yay., 2005.

- Fazlıoğlu, İhsan. *Türkiye'de/Türkçede Felsefe Üzerine Konuşmalar*. Ed. M. Cüneyt Kaya. İstanbul: Küre Yayınları, 2010.
- Gadammer, Hans-George. *Hermeneutik*, trc. Doğan Özlem (*Hermeneutik Yorumbilgisi Üzerine Yazılar*). İstanbul: 1995.
- Güngör, Mevlüt. "Cessâs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 7: 427-428. İstanbul: TDV Yay., 1993.
- Habeşî, Abdullah Muhammed. *Câmiu ş-şurûh vel-havaşî mu'cemü şâmil li esmâi'l-kütübü'l-meşrûha fi türâsil-îslâmî ve beyâni şurûhuhâ*. Abu Dabi: el-Mu'cemü'l-sekâfi, 2004.
- Halife, Şaban Abdulaziz. "el-Fihrist li-İbni'n-Nedim: Dirasetun Biyucrafiyyetun, Bibliyucrafiyyetun, Bibliyometriyyetun". *Mecelletu Merkezi'l-Vesâik ve'd-Diraseti'l-İnsaniyye*, III/3 (Katar 1991), 142-175.
- Hanefi, Hasan. *İslâmî Araştırmalar*, trc. İ. Aydın-A. Durusoy. İstanbul: İnsan Yayınları, 1994.
- Has, Şükrü Selim. "Mülteka'l-Ebhur", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31. 549-552. İstanbul: TDV Yay., 2006.
- Hasenî, Abdulhayy b. Fahriddin. *Nüzhetü'l-havâtır*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1999.
- Hatiboğlu, İbrahim. "Leknevî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 27: 136. Ankara: TDV Yay., 2003.
- Humphreys, R. Stephen. *İslam Tarih Metodolojisi*. Trc. Murtaza Bedir-Fuat Aydın. İstanbul: Litera Yayınları, 2004.
- İbn Hacer, Şihabuddin Ahmed. *ed-Dürerü'l-kâmine fi ayâni mieti's-sâmine*. Haydarabad: Matbaatu Daireti'l-mearif, 1305.
- İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed. *Mukaddime*. Thk. Halil Şehhâte. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1408/1988.

- İbn Manzur. *Lisanü'l-Arab*. Thk. Amir Ahmed Haydar. Beyrut: Daru'Kütübi'l-İlmiyye, 2009.
- İbn Kutluboğa, Zeyneddin Kâsım b. Kutluboğa Es-Sûdâni. *Tâcü't-Terâcim*. Nşr. Muhammed Hayr Ramazan Yûsuf. Dımaşk: Darü'l-Kalem, 1413/1992.
- İbn Tağriberdî, Cemaleddin Yusuf. *el-Menhelü's-sâfi*. Thk. Muhammed Muhammed Emin. Kahire: el-Heyetü'l-Mısriyye el-amme li'l-kitab, 1986.
- İbnu'l-Gazzi, Muhammed. *Divânü'l İslam*. Tthk. Seyyid Kesrev Habeşî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1990.
- İnalçık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*. Trc. Ruşen Sezer. İstanbul: YKY, 2012.
- İpekten, Haluk. "Azmişâde Mustafa Haletî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4: 348-349. İstanbul: TDV Yay., 1991.
- İşpirli, Mehmet. "Zekeriyâ Efendi, Bayramzâde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44: 211-212. İstanbul: TDV Yay., 2013.
- Kahraman, Abdullah. "Trablusî, Burhâneddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 41: 292. İstanbul: TDV Yay., 2012.
- Kallek, Cengiz. "Fıkıh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17: 471-473. İstanbul: TDV Yay., 1998.
- "Hılâtî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17: 321-322 . İstanbul, TDV Yay., 1998.
- "Dâmeğânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 8: 453-454. İstanbul: TDV Yay., 1993.
- "el-Hidâye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.17: 471-473. İstanbul: TDV Yay.. 1998.

“Hasîrî, Mahmûd b. Ahmed”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 16: 383. İstanbul: TDV Yay., 1997.

“Hisali Abdurrahman Çelebi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 18:25. İstanbul: TDV Yay., 1998).

“Hisni”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17: 39-40. İstanbul: TDV Yay., 1998.

Kara, İsmail. “Çağdaş Türk Düşüncesinde Bir Tenkit/Tasfiye Alanı Olarak Tasavvuf ve Tarikatlar”. *Din ile Modernleşme Arasında* içinde, 358-85.

“Unuttuklarını Hatırla!” Şerh ve Haşiye Meselesine Dair Birkaç Not”. *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 15/28 (2010/1), 1-67.

İlim Bilmez Tarih Hatırlamaz: Şerh ve Haşiye Meselesine Dair Birkaç Not. İstanbul: Dergah Yayınları, 2013.

Karahisari, Mustafa. *Ahter-i Kebir*. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1310.

Karlığa, H. Bekir. “Muhammed b. Mübarekşah”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33: 559-560. Ankara: TDV Yay., 2005.

Kâtip Çelebi. *İrşâdü'l-hayârân*. Nşr. Bilal Yurtoğlu. Ankara: AKM, 201.

Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn. Nşr. Kilisli Muallim Rifat Bilge–M. Şerefeddin Yaltkaya. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1362/1942.

Mizanu'l-Hak. Haz. S. Uludağ–M. Kara. İstanbul: Marifet Yayınları, 2001.

Kaya, Eyyüp Said. “Şerh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38: 560-564. İstanbul: TDV Yay., 2010.

“Muhtasar”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31: 57-64. İstanbul: TDV Yay., 2006.

- Mehmet İpşirli. "Mustafa Efendi, Bâlîzâde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31: 294-295. İstanbul: TDV Yay. 2006.
- Kaya, Mesut. "Osmanlı İlim Geleneğinde Şerh ve Hâşiye Yazıcılığı- Ahmed el-Karamânî'nin Tefsiri/Zemahşerî Şerhi Örneği-". *Marife*, 15/1 (Yaz 2015), 9-31.
- Kayacık, Ahmet. "Osmanlı Medreselerinde Mantık Eğitimi Üzerine". *İslâmiyat*, II/4 (Ekim-Aralık 1999), 120-21.
- Kayapınar, Hüseyin. "Kâkî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 24: 216. İstanbul: TDV Yay., 2001.
- Kefevî, Mahmud b. Süelyman. *Ketâibu a'lâmi'l-Ahyâr*. Thk. Saffet Köse vd. İstanbul: Mektebetü'l-İrşâd, 2018.
- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemu'l-müellifin*. Beyrut: Müessesetü'r-risale, 1993.
- Kılıç, Muharrem. "Timurtâşî Sâlih b. Muhammed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 41: 189. İstanbul, TDV Yay. 2012.
- Kızılkaya, Necmettin. "Zeylâî, Osman b. Ali". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44: 354-355. İstanbul: TDV Yay., 2001.
- Koç, Aylin. "Sinan Paşa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37: 230. İstanbul: TDV Yay., 2009.
- Koca, Ferhat. "Emîr Padişâh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 11: 143-144; İstanbul: TDV Yay., 1995.
- "İbnü'l-Hümâm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 21: 87-90. İstanbul: TDV Yay., 2000.
- "İzmiri, Mevlana Mehmed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 23: 529-530. İstanbul: TDV Yay., 2001.
- "Mirâtü'l-Usûl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30:148. İstanbul: TDV Yay., 2005.

- “Molla Hüsrev”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30: 252-254. İstanbul: TDV Yay., 2005.
- Koçkuzu, Ali Osman. “Aynî Bedreddin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4: 271-272. İstanbul: TDV Yay., 1991.
- Kortantamer, Tunca. “Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi”. *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 8 (İzmir 1994). 2:1-10.
- Köse, Saffet. “İbn Emîru Hâc”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 19: 477. İstanbul, TDV Yay., 1999.
- “İbnü’s-Sâiğ ez-Zümürüdü”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 21: 196-197. İstanbul: TDV Yay., 2000.
- “İmâdî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 22: 171. İstanbul: TDV Yay., 2000.
- “İbnü’z-ziyâ el-mekkî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 21: 248. İstanbul: TDV Yay., 2000.
- Leknevî, Muhammed Abdülhay b. Muhammed Abdilhalîm. *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l-hanefiyye*. Beyrut: Dâru'l-erkâm, 1998.
- Makdisi, George. *Ortaçağda Yüksek Öğretim-İslâm Dünyası ve Hıristiyan Batı*. Trc. A. H. Çavuşoğlu-H. T. Başoğlu. İstanbul: Gelenek Yayınları, 2004.
- Makdisi, George. *İslâm'ın Klasik Çağında Din Hukuk Eğitim*. Trc. H. Tuncay Başoğlu. İstanbul: Klasik Yayınları, 2007.
- Mengi, Mine. “Metin şerhi, tahlili ve tenkidi üzerine düşünceler”. *Dergah*, 7/93 (Kasım 1997), 8-10.
- Öğüt, Salim. “İbn Sultân”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 20:362. İstanbul: TDV Yay., 1999.

Özcan, Abdülkadir. "Eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38: 485-486. İstanbul: TDV Yay., 2010.

Özcan, Tahsin. "Nâsîhî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32:394. İstanbul: TDV Yay., 2006.

"Nükrekar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33: 232-233. Ankara: TDV Yay., 2007.

Özel Ahmet. "Ali el-Kârî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2: 403-405. İstanbul: TDV Yay., 1989.

"Alâeddin Ali Esved", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2: 319. İstanbul: TDV Yay., 1989.

"Haskefî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.16: 387-388. İstanbul: TDV Yay., 1997.

"İbn Âbidînzâde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 19: 293-294. İstanbul: TDV Yay., 1999.

"İbn Vehbân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 20: 442-443. İstanbul: TDV Yay., 1999.

"İbnü'l-Fasîh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 21: 43. İstanbul: TDV Yay., 2000.

Kâdîhan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 24: 122-123" İstanbul: TDV Yay., 2001.

Sadrüşşehîd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35" İstanbul: TDV Yay., 2008. .425-427

Secâvendî, Muhammed b Muhammed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 36: 266-268. İstanbul: TDV Yay., 2009.

- “Serûcî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 36: 572-573. İstanbul: TDV Yay., 1993.
- “Şümünnî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39; 261-262. İstanbul: TDV Yay., 2010.
- “Timurtâşî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 41: 189. İstanbul: TDV Yay., 2012.
- Hanefi Fıkıh Âlimleri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2014.
- Özen, Şükrü. “el-Manzûmetü'n-nesefiyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28: 34-35; 34. Ankara: TDV Yay., 2003.
- “İbnu'ş-şihne”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21: 222-224. İstanbul: TDV Yay., 2000.
- “Mâtürîdî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28: 46-151. İstanbul: TDV Yay., 2003.
- “Sadrüşşerîa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35: 427-431. İstanbul: TDV Yay., 2008.
- Özkan, Ömer. “Hermeneutik ve Klasik Metin Şerhi”. *International Journal of Social Science*, 4/1 (Summer 2011), 65-73.
- R. Stephen Humphreys. *İslam Tarih Metodolojisi*. Trc. Murtaza Bedir-Fuat Aydın. İstanbul: Litera Yayınları, 2004.
- Rıdvanoğlu, Mahmud. “Habbâzî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14: 342-343; İstanbul: TDV Yay., 1996.
- Şahin, Kâmil. “Halvânî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 15: 383. İstanbul: TDV Yay., 1997.
- Sakallı, Talat. “İbn Kutluboğa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 20: 152-154. İstanbul: TDV Yay., 1999.
- Sami, Şemseddin. *Kamus-i Türki*. İstanbul: Alfa Yayınları, 1998.

- Saraç, Yekta. "Şerhler". Türk Edebiyatı Tarihi 2. İstanbul: 2006.
- Şenel, Abdulkadir. "Muîn el-Miskîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31: 88-89. İstanbul, TDV Yay., 2005.
- Şener, Mehmet. "Çarperdi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 8: 231. İstanbul: TDV Yay., 1993.
- Şensoy, Sedat. "Şerh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38: 508. İstanbul: TDV Yay., 2010.
- Serinsu, Ahmed Nedim. "İbn Nüceym". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 20: 235-236. İstanbul, TDV Yay., 1999.
- Sifil, Ebubekir. "Haddâd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 14: 553. İstanbul: TDV Yay., 1996.
- "Zeylai". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40: 352-354. İstanbul: TDV Yay., 2013.
- Şimşek, Murat. "Bir Hanefi Klasiği: Merğınani'nin el-Hidaye'si ve Üzerine Yapılan Çalışmalar". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 12/23 (2014): 279-321.
- Sinanoğlu, Mustafa. "Hamevî". Ahmed b. Muhammed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 15: 457. İstanbul: TDV Yay., 1997.
- Suyûtî, Celâleddin. *Nevâhidü'l-ebkâr ve şevâridü'l-efkâr*. Thk. Ahmed Hâc Muhammed. Mekke: Câmîatü Ümmi'l-Kurâ, 1423-1424.
- Tahsin, Özcan. "Şeyhîzâde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39: 86. İstanbul: TDV Yay., 2010.
- Tarlan, Ali Nihat. *Edebiyat Meseleleri*. İstanbul: Ötüken, 1981.
- Taşköprîzâde, Ahmed b. Muslihiddin Mustafa. *eş-Şeka'iku'n-nu 'mâniyye fi 'ulemâ 'i'd-devleti'l-'Osmâniyye*. İstanbul: 1985.

Topal, Şevket. "Şürübülâfî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39: 274-276. İstanbul: TDV Yay., 2010,

Topaloğlu, Bekir. *Kelâm İlmi Giriş*. İstanbul: Damla Yayınları, 1981.

Topuzoğlu, Tevfik Rüştü. "Haşiye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.6: 419-420.

Turan, Şerafettin. "İbn Kemal (Kemalpaşazâde)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 27: 238-240. Ankara: TDV Yay., 2002.

Ülken, Hilmi Ziya. *Türk Tefekkürü Tarihi*. İstanbul: YKY, 2007.

Ünal, Halit. "Attabi, Ahmed b. Muhammed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1991. 4: 93. İstanbul: TDV Yay.,

Unan, Fahri. *Kuruluşundan Günümüze Fatih Külliyesi*. Ankara: TTK, 2003.

"Osmanlı Medreselerinde İlmî Verimi ve İlim Anlayışını Etkileyen Âmiller". *Türkiye Günlüğü*, 58 (Kasım-Aralık 1999), 95-105.

Yaman, Ahmet. "İbn Nüceym". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25: 261-262. Ankara: TDV Yay., 2002.

"Kenzü'd-Dekâik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25: 261-262. İstanbul: TDV Yay., 2002.

"Kuhistânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 26: 348. İstanbul: TDV Yay., 2002.

Yaran, Rahmi. "Bihârî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 6: 139. İstanbul: TDV Yay., 1992.

Yaran, Rahmi. "Sığnâkî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 37: 164-166. İstanbul: TDV Yay., 2009.

- Yaşaroğlu, M. Kamil. "Musannifek". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31: 239-240. İstanbul: TDV Yay., 1988.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Nesefti, Ebu'l-Muîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32: 568-570. İstanbul: TDV Yay., 2006.
- Yaylalı, Davut. "Meydânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29: 500. Ankara: TDV Yay., 2004.
- Yurdağür, Metin. "Bahrululum el-Leknevî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2: 518-519. Ankara: TDV Yay., 2002.
- Zerkeşî, Bedreddin, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*. Nşr. M. Ebü'l-Fazl İbrâhim. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1376/1957.
- Zirikli, Hayreddin. *el-İlâm kâmus-ı terâcim*. Beyrut: Dâru'l-İlmi'l-melayin, 2002.